

Endru
Roberts

NAPOLEON
VELIKI

Prevela
Ksenija Vlatković

— Laguna —

Naslov originala

Andrew Roberts

NAPOLEON THE GREAT

Copyright © Andrew Roberts, 2014

The moral right of the author has been asserted

Translation copyright © 2026 za srpsko izdanje, LAGUNA

Rešenjem Republičkog geodetskog zavoda

02 broj: 034-01-1-58/2026

Od 06. 04. 2026.

Data je saglasnost za izdavanje i stavljanje u promet
publikacije s kartografskim sadržajem:

Napoleon Veliki

Mojoj sestri Ešli Gurdon i braći Metjuu i Eliotu Robertsu

SADRŽAJ

Spisak mapa	9
Izjave zahvalnosti	11
Porodično stablo Bonaparta	21
Uvod	27

Prvi deo USPON

1. Korzika	37
2. Revolucija	64
3. Želja	89
4. Italija.	111
5. Pobeda.	144
6. Mir.	179
7. Egipat	204
8. Akra	229
9. Brimer	252

DRUGI DEO VLAST

10. Konzul	279
11. Marengo	300

12. Zakonodavac	322
13. Zaverе	338
14. Amjen	358
15. Krunisanje	383
16. Austerlic	416
17. Jena	453
18. Blokade	487
19. Tilzit	513
20. Iberija	531
21. Vagram.	567
22. Zenit	599

TREĆI DEO RASPLET

23. Rusija.	627
24. Zamka	653
25. Povlačenje	683
26. Žilavost	712
27. Lajpcig	740
28. Prkos	767
29. Elba.	793
30. Vaterlo	821
31. Sveta Jelena	852
Zaključak: Napoleon Veliki	889
Propratna reč	901
Spisak ilustracija u tekstu	909
Ilustracije	909
Napomene	919
Bibliografija	967
<i>O autoru</i>	997

SPISAK MAPA

Pariz u Napoleonovo vreme.	18–19
Francuska u vreme Revolucije i Napoleona	20
Severna Italija, 1796-1797.	114–115
Centralna Evropa posle Kampoformijskog mira	194–195
Pohod na Egipat i Siriju, 1798-1799.	207
Severna Italija, 1796-1800.	304–305
Bitka kod Marenga 1800.	310–311
Evropa posle Linevilskog mira 1801.	346–347
Kretanje Velike armije od obale Lamanša do Rajne od avgusta do oktobra 1803.	428–429
Od Ulma do Austerlica	438–439
Bitka kod Austerlica	446–447
Rajnska konfederacija, 1807.	469
Pruska i poljska kampanja, 1806-1807.	472–473
Vojna operacija i bitka kod Jene, 1806.	480–481
Bitka kod Projsiš Ajlaua	506–507
Bitka kod Fridlanda	519
Španija i Portugalija	544–545
Vojna operacija Landshut, 1809.	574–575

Bitka kod Vagrama.592–593
Evropa u Napoleonovo vreme, 1812.630–631
Putevi kojima je Napoleon stigao do Moskve i vratio se iz nje 1812.656–657
Borodinska bitka678–679
Rat 1813.724–725
Bitka kod Drezdena746–747
Bitka kod Lajpciga758–759
Kampanja 1814.776–777
Napoleonova ruta, 1815.815
Vojna operacija Vaterlo834–835
Bitka kod Vaterloa, 18. juna.844–845

IZJAVE ZAHVALNOSTI

Pošto sam više vremena proveo istražujući i pišući ovu knjigu nego što je Napoleon ukupno proveo na Svetoj Jeleni i Elbi, došao sam u kontakt sa neverovatno velikim brojem ljudi kojima bih voleo da zahvalim na njihovoj neizmernoj velikodušnosti, dobrodušnosti, izdvojenom vremenu i pruženoj pomoći. Među njima su predsednik Nikola Sarkozy, koji mi je pomogao da razumem kako se danas o Napoleonu razmišlja u Francuskoj; Dejvid Kamerun i Rodni Melvil koji su mi omogućili da pregledam Napoleonovu korespondenciju u Čekersu; Ksavijer Darkos sa Francuske akademije i Instituta Francuske što me je upoznao sa Parizom; Mervin King koji je sa mnom podelio svoja razmišljanja o francuskim i britanskim finansijama i kreditima u vreme Napoleonovih ratova; Karol Opuva koja mi je objasnila koje su vaške širile tifus koji je desetkovao Napoleonove trupe u Rusiji; pokojni nadvojvoda Oto fon Habzburg koji mi je izložio svoje poglede na „*déclassé*“ brak Marije Lujze sa Napoleonom; leđi Meri Beri koja mi je pokazala stolice na kojima su sedeli učesnici Bečkog kongresa; Džejn Rajtsman koja mi je pokazala svoju kolekciju poveza za knjige o Napoleonu; Robert Pirej koji mi je pružio veliku podršku; pokojna leđi Aleksandra Dakre koja se prisetila carice Evgenije; Dušan Fribort koji mi je u Austerlicu dopustio da pucam iz muskete iz Napoleonovog vremena; gospođica Evan Latimer koja mi je dopustila da vidim navodnu Napoleonovu „tetivu“; Šarl-Anri i Žan-Paskal Tranje, Džeri i Džejn del Misije koji su me divno ugostili na Ženevskom jezeru; Nikolas Stid od koga sam dobio informacije

o Napoleonovom bavljenju na Malti; grof i grofica Karnarvona koji su mi pokazali Napoleonovu stolicu iz Fontenbloa i sto iz Tiljerijeja; Robin Birli koji je pokazao ogromnu velikodušnost prema meni; grofica Rouzberi koja mi je pokazala carevu putujuću biblioteku; doktor Henri Kisindžer koji je sa mnom podelio svoje razmišljanje o Bečkom kongresu; profesor Čarls Esdejl koji me je 2007. pozvao na svoju fantastičnu konferenciju *Napoleon u zenitu* na Univerzitetu Liverpul; Debora Edelman, Rurik Ingram, moji rođaci Filip i Sandra Engelen koji su me istrpeli u Kejptaunu, u koji sam svratio na putovanju za Svetu Jelenu (za šta mi je trebalo četrnaest dana, koje sam uglavnom proveo na brodu engleske Kraljevske pošte); Zak Gertler koji mi je pružio gostoprimstvo i pažnju u Tel Avivu; Karolin Dalmeni koja mi je pozajmila pramen Napoleonove kose, koji sam do kraja pisanja knjige držao na radnom stolu radi nadahnuća i Boden Pro iz banke BNP Pariba koji mi je omogućio da posetim prostoriju u kojoj su se Napoleon i Žozefina venčali. Takođe bih se najiskrenije izvinio Žeromu Treku i osoblju dvorca Fontenblo što sam najmanje tri puta aktivirao alarm u Napoleonovoj krunskoj dvorani.

Vojni istoričar koji ne obilazi poprišta bitaka sličan je detektivu koga mrzi da izađe na mesto zločina. Prikupljajući materijal za pisanje ove knjige obišao sam 53 od 60 bojišta na kojima se Napoleon borio, uglavnom u pratnji istaknutog vojnog istoričara Džona Lija. Jedan od najprijetnijih aspekata rada bile su upravo te šetnje sa Džonom po bojištima kod Montentota, Mondove, Lodija, Mantove, Arkole, Kastiljona, Rivolija, Rovereta, Degoa, Marenga, Ulma, Austerlica, Jene, Ajlaua, Fridlanda, Abensberga, Landshuta, Ekmila, Ratisbona, Asperna i Eslinga, Vagrama, Malojaroslavca, Licena, Baucena, Drezdena, Lajpciga, Rajhenbaha, Briena, La-Rotjera, Šanpobera, Monmiraja, Šato-Tjerija, Vošana, Montroa, Kraona, Lan, Rejsma, Arsi sir Orba i Sen-Dizjea. Saveti i ideje koje mi je Džon slao u našoj burnoj elektronskoj prepisci bili su *sans pareil*, njegova zapažanja o Napoleonovim pohodima istinski neprocenljiva, a druženje sa njim čisto uživanje. Ne postoji način da izrazim svu svoju zahvalnost i njemu i njegovoj supruzi Siliji, koja ga je puštala da provodi toliko vremena sa mnom na bojištima.

U 69 arhiva, biblioteka, muzeja i istraživačkih instituta, koliko sam ih radeći na knjizi obišao u petnaest zemalja, nailazio sam samo na predusretljivost i prijateljski odnos, pa bih posebno voleo da zahvalim:

U Francuskoj: Saši Topaloviču i Florans Tarno u Nacionalnom arhivu u Parizu; I. Bamrati i Lorans le Bra iz ogranaka Tolbiak i Rišelje Nacionalne biblioteke Francuske; Ani Žoržon-Lesken iz Centra diplomatskog arhiva u La Kurnevu; Klodu Ponu u Službi istorije odbrane u Vensenu; Silviji Bije i Danijelu Šartijeu iz Biblioteke Tjer; Žeraru Lerisu iz Muzeja Karnavale; britanskom ambasadoru u Parizu, ser Piteru Vestmakotu i njegovom batleru Benu Njuiku, koji me je sproveo kroz kuću Poline Borgeze u Parizu, gde se sada nalazi britanska ambasada; Suzani Vazum-Rajner; ambasadorki Nemačke u Parizu, koja me je povela u obilazak njene rezidencije u Otelu Boarne, koji je bio Žozefinin divan poklon njenom sinu Eženu; Leonori Loseran iz crkve Sen Žozef de Karm, Davidu Demanžou, kuratoru bivšeg dvorca Sen Klu; Aurori Lakost de Laval iz Vojne škole; Kristoferu Palmeru, prvom sekretaru američke ambasade u Parizu i gospođi Robin Smit, direktorki Maršalovog centra u Otel Taleran; Anželiki Djuk iz Napoleonovog muzeja u Brijen Šatou, Fani de Žubekur iz Doma invalida i Muzeja armije; doktoru Tijeriju Lensu i profesoru Piteru Heksu za srdačan doček u izvanrednoj Fondaciji Napoleon; Alenu Pužeu u zamku Malmezon; Ksavijeu Kajonu u Državnom savetu u Pale-Rojalu (nekadašnjem Tribunatu); gospođi Marijani Lamber iz zamka Mezon-Lafit maršala Lana; gospodinu i gospođi Benua D'Abonvil; Kventinu Emonijeu iz For de Žua u Juri, mom sinu Henriju i ćerki Kasji zato što su išli sa mnom na Korziku; saradnicima u muzeju Palate Legije časti u Parizu; Muzeju policijske prefektуре u Parizu, Obrazovnom domu Legije časti u Sen-Deniju, Panteonu i Muzeju Feš i Spomen-domu Bonaparta u Ajačiju na Korzici.

U Rusiji: Aleksandru Suhanovu i Elviri Čulanovoj iz Borodinskog državnog muzeja, koji su mi pokazali mesto Borodinske bitke; Olegu Aleksandrovu iz firme Tri vejs turs koji me je poveo u obilazak bojišta kod Malojaroslaveca; Mačeju Moravskom iz Siti iventsa koji mi je u Kalinjingradskoj oblasti pokazao poprišta bitaka kod Projsiš Ajlaua i Fridlana; Konstantinu Nazarovu iz Muzeja vojne istorije u Malojaroslavecu; Aleksandru Pančenkou iz Istorijskog muzeja u Bagratinovskom kod Projsiš Ajlaua; Valeriji Šabanovoj i Vladimiru Ukijeviču Kacu iz Vojnoistorijskog arhiva Rusije u Moskvi i Marini Zboevskoj iz Muzeja-panorame Borodinska bitka u Moskvi.

U Belorusiji: profesoru Igoru Grucu koji mi je pokazao bojište kod reke Berezine i Nataliji Stepanovnoj Rahovič iz Borisovskog objedinjenog muzeja.

U Izraelu: doktoru Eadu Hehtu koji mi je pokazao bojna polja kod Kalkuna, Jafe i na planini Tavor; doktoru Alonu Keblanofu koji su mi pokazali gde se zbilja opsada Akre; profesoru Azaru Gatu sa Univerziteta Tel Aviv, i Liat Margolit iz Arheološkog muzeja Tel Dor.

Na Ostrvu Sveta Jelena: Mišelu Dansuan-Martinu, neverovatno vrednom francuskom počasnom konzulu i konzervatoru u Longvudu za izuzetno prijatne dane koje sam tamo proveo; Aronu Legu koji mi je pokazao Maunt-Plezant, Dijanin vrh, Prosperus Bej, Sendi Bej i Džejmstaun; te Endruu Volsu bivšem glavnom sekretaru ostrvske administracije.

U Belgiji: Janu Flečeru i pukovniku Džonu Hjuzu-Vilsonu koji su mi pokazali Vaterlo; Benoau Istasu, direktoru Muzeja bitke kod Linija i grofu Fransoau i grofici Suzani Korne d'Elzijus, vlasnicima La-E-Senta.

U Velikoj Britaniji: Lusi Maken u Biblioteci Doma Rouds Univerziteta Oksford; Li Makirnanu iz čitaonice za specijalna izdanja Biblioteke Bodleane Univerziteta Oksford; Niku Mejhjuu iz Kabineta za medalje i novčiće Ešmolijenskog muzeja Univerziteta Oksford; Alenu Pakvudu u Čerčilovom arhivu u Kembridžu; Džozefini Oksli u Epsli hausu; Polu Robertsu iz Britanskog muzeja; Kejti Kanejls i Pimu Dodu iz Nacionalnog vojnog muzeja; Hilari Berton i Džonu Ročesteru iz Kraljevske bolnice u Čelsiju; Ričardu Danijelsu iz Londonskog koledža za komunikacije; Ričardu Tenantu iz Britanske vojnoistorijske komisije i saradnicima Muzeja Britanske kraljevske ratne mornarice u Portsmutu, Britanske biblioteke i Londonske biblioteke.

U Italiji: Lariju Cebriniju iz Muzeja Rivoli; mojoj ćerki Kasji što je išla sa mnom na Elbu; Nelu Anselmu iz Sanktuarijuma Gospe od Brda u Marčianu na Elbi; Elizabeti Lalati iz Fondacije Serbeloni Dvorca Serbeloni u Milanu; Rikardu Bjančeliju iz Vojvodskog dvorca u Mantovi, te saradnicima Napoleonovog muzeja u Rimu, Muzeju Marengo u Spineti Marengo, Vili Reale u Monci i Vili di San Martino na Elbi.

U Češkoj: Simoni Lipovskoj u Mauzoleju mira i Jani Slukovoj u Dvorcu Slavkov u Austerlicu.

U Austriji: Helmutu Tileru u Muzeju Aspern-Esling; Rupertu Derbicu u Muzeju Vagram i saradnicima u Dvorca Šenbrun i Vojnoistorijskog muzeja u Beču.

U Portugaliji: Marku Krethornu i Luisi Saldana Lopeš koji su mi pokazali tvrđave 40, 41, 42 i 95 linije Toriš-Vedraš; kao i saradnicima Vojnog muzeja u Lisabonu.

U Nemačkoj: saradnicima Bavarskog vojnog muzeja u Ingolštatu, Muzeja 1806. godine u Jeni/Kospedi i Muzeja Torhaus u Marklebergu na lajpciškom bojnopolju.

U Sjedinjenim Američkim Državama: Džeju Barskdejlju u Sali Alen i Elizabet Denlindžer u Sali Pforchajmer Njujorške javne biblioteke; Deklanu Kiliju iz Biblioteke Pirpont Morgan; Ketrin Džejms iz Biblioteke Bejnek i Stivu Rosu iz Memorijalne biblioteke Sterling Univerziteta Jejl; Elen Engst i Loranu Feriju iz Rukopisne zbirke Biblioteke Karla A. Kroča Univerziteta Kornel; porodici Meril koja je velikodušno finansirala moj boravak na Kornelu u statusu gostujućeg profesora; profesoru Bariju Strausu i doktorki Marši Straus sa Kornela za divno gostoprimstvo, a mojim tamošnjim studentima što su ponudili svoje ideje o razlozima zbog kojih je Napoleon napao Rusiju; profesoru Rajfu Blaufarbu, direktoru Instituta za Napoleona i Francusku revoluciju koji mi je učinio boravak na Univerzitetu države Florida toliko prijatnim; Eriku Robinsonu iz biblioteke Njujorškog istorijskog društva; Ketii Makormik iz biblioteke Roberta Meninga Strozijera odeljenja Specijalnih kolekcija Univerziteta države Florida; Elizabet Ferman iz Jejlskog centra za britansku umetnost; doktoru Robertu Pikeringu, kursoru u Gilkrstovom muzeju u Talsi u Oklahomi i doktoru Vilijamu Dž. Lademanu, direktoru Odeljenja za ratne igre Laboratorije za ratna dejstva Američke ratne mornarice.

U Švedskoj: Avivi Koen-Silber koja mi je pokazala Bernadotove odaje u Kraljevskoj palati u Stokholmu.

U Kanadi: Brusu Maknivenu koji me je proveo po Napoleonovoj galeriji u Montrealskom muzeju likovnih umetnosti.

Takođe bih voleo da zahvalim Džošu Satonu, Čarliju Mičelu, Kejti Rasel i posebno neumornom Žilu Vokleru za njihova istorijska istraživanja, isto kao i Žuli di Filipo za prevode sa nemačkog, Beati Vidulinskoj za prevode sa poljskog, Timotiju Čapmanu za prevode sa španskog, Eadu Hehtu za prevode sa hebrejskog, doktorki Galini Babkovoju za prevode sa ruskog i Analizi Elidž, Heleni Foš, Maksin Harfild-Najrand, Žilu Vokleru i Kerol Opoa za prevode sa francuskog. Maksin mi je pružila posebno ohrabrenje i pomoć oko ponekad tajanstveno zapetljanih pregovora sa pet pariskih istraživačkih instituta.

Knjigu sam pisao u isto vreme dok sam za Bi-Bi-Si snimao televizijsku dokumentarnu seriju o Napoleonu, i zato bih voleo da zahvalim Dejvidu

Notman-Votu, Sajmonu Šepsu, Dejvidu Bariju, Ani Dangur, Patriku Duvalu i Toniju Berku što su čitav proces učinili izuzetno prijatnim, ali i intelektualno podsticajnim.

S obzirom na to da je Napoleonova smrt predmet, po mom mišljenju potpuno nepotrebnih, sporenja, potražio sam stručna mišljenja u vezi sa uzrokom careve smrti kod doktora Tima Barija, profesorke Ajre Džejkobson sa Kornela, doktora Alberta Knapa, doktora Roberta Krasnera, doktorke Arkane Vats, doktora Džejmsa le Fane, doktorke Pamele Jablon, doktora Gaja O'Kifa i doktora Majkla Kramplina, kojima se zahvaljujem. Takođe bih zahvalio doktoru Franku Rezniku za njegovo mišljenje o dentalnim problemima koje je Napoleon imao na Svetoj Jeleni.

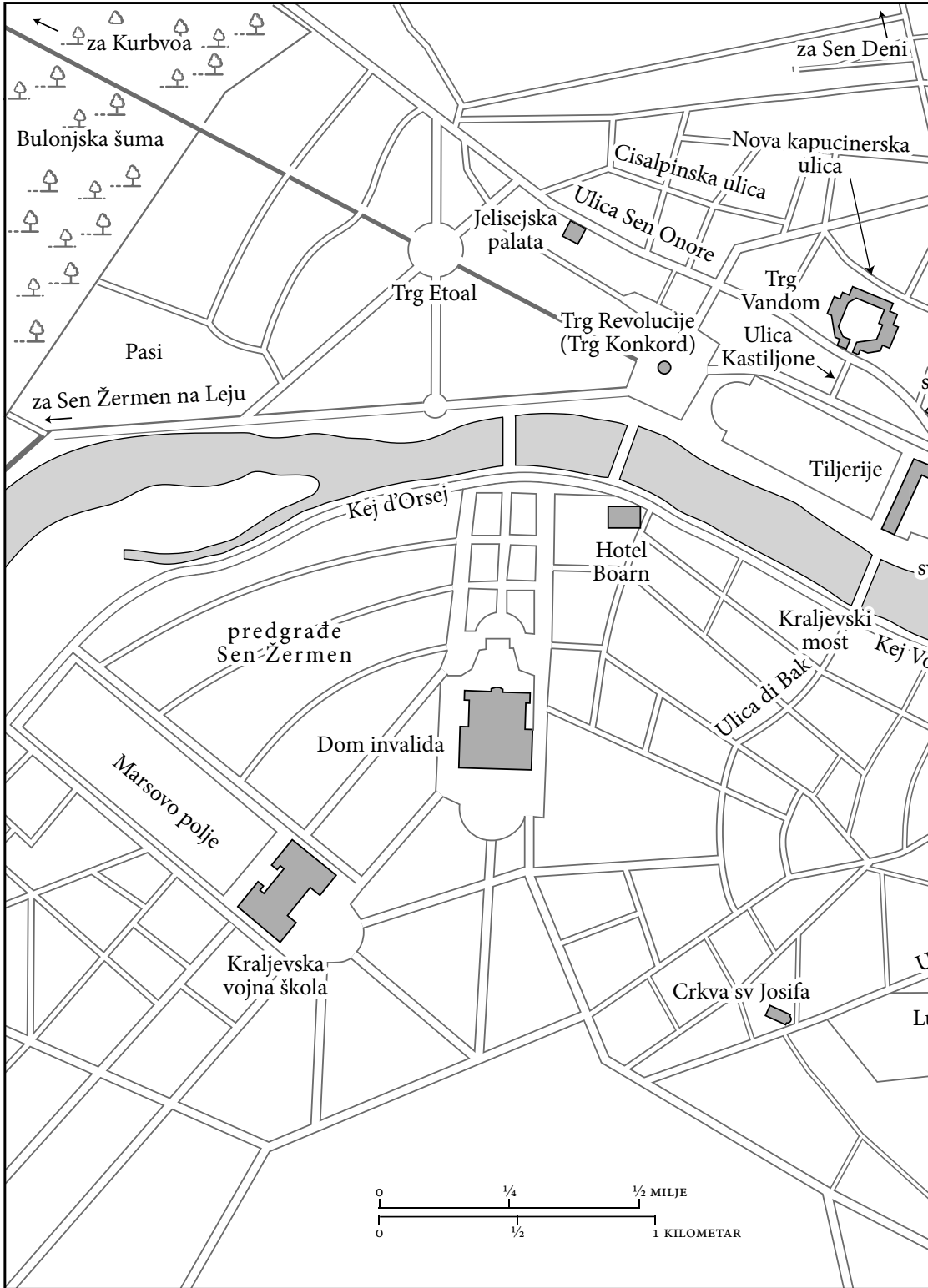
Heleni Foš, Sudhiru Hazarisingu, Džonu Liju, Stivenu Parkeru, Jirgenu Zahtu i Žilu Vokleru bih voleo da zahvalim što su počitali moj rukopis i dali mi dragocene savete kako da ga poboljšam.

Moja agentkinja Džordžina Kejpel iz Kejpel i Lenda i izdavači Stjuart Profit i Džoj de Menil iz Pingvina su bili kao i obično savršeni primeri efikasnosti, profesionalizma i šarma, baš kao i moji nadahnuti redaktori Piter Džejms i Šarlota Rajdings. Stjuart i Džoj su svojim mukotrpnim radom neverovatno mnogo poboljšali ovu knjigu i zaista nemam dovoljno reči da im zahvalim na tome. Izuzetno sam zahvalan i Ričardu Dugidu, Imodžen Skot i Lajzi Simonds iz Pingvina. Sesilija Makaj je u traženju ilustracija ispoljila snalažljivost i darovitost.

Moja fantastična supruga Suzan Gilkrist je zajedno sa mnom istraživala sečiva za giljotinu, brojala lobanje monaha ubijenih u kripti crkve u kojoj je Žozefina bila zatočena, prošla sa mnom Napoleonovim putevima i obišla džamiju Al-Azhar u Kairu, i to ne samo zbog njenog arhitektonskog i kulturnog značaja, već zato što je 1798. tamo počela i ugasila se pobuna. Ne bih mogao da napišemo ovu knjigu bez njene nepresušne ljubavi i podrške; ona je moja Žozefina, Marija Luiza i Marija Valevska u jednoj osobi.

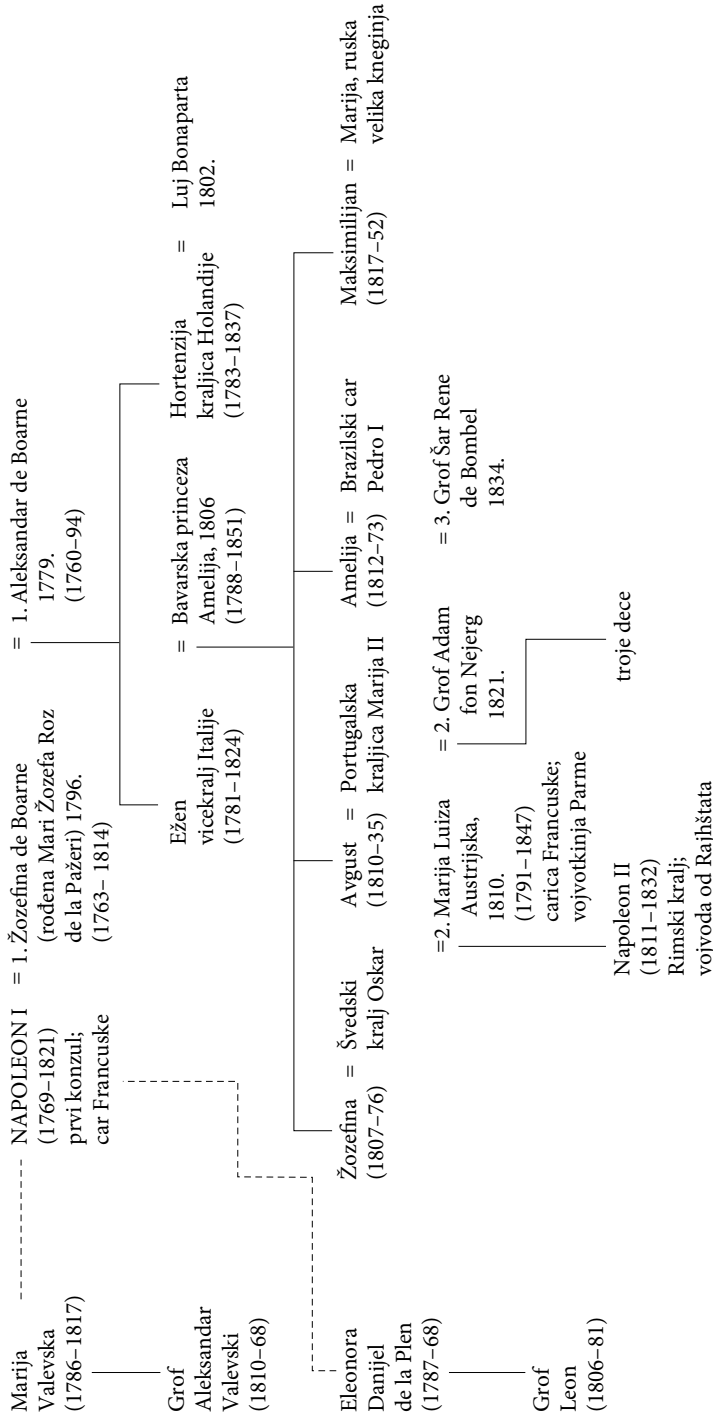
Knjigu sam posvetio mojoj sestri Ešli Gurdon i braći Metjuu i Eliotu Robertsu, koji toliko dugo i smireno trpe svog starijeg brata, koji se većito pravi pametan.

Endru Roberts,
Ulica Ožeroa broj 2, Pariz
www.andrew-roberts.net

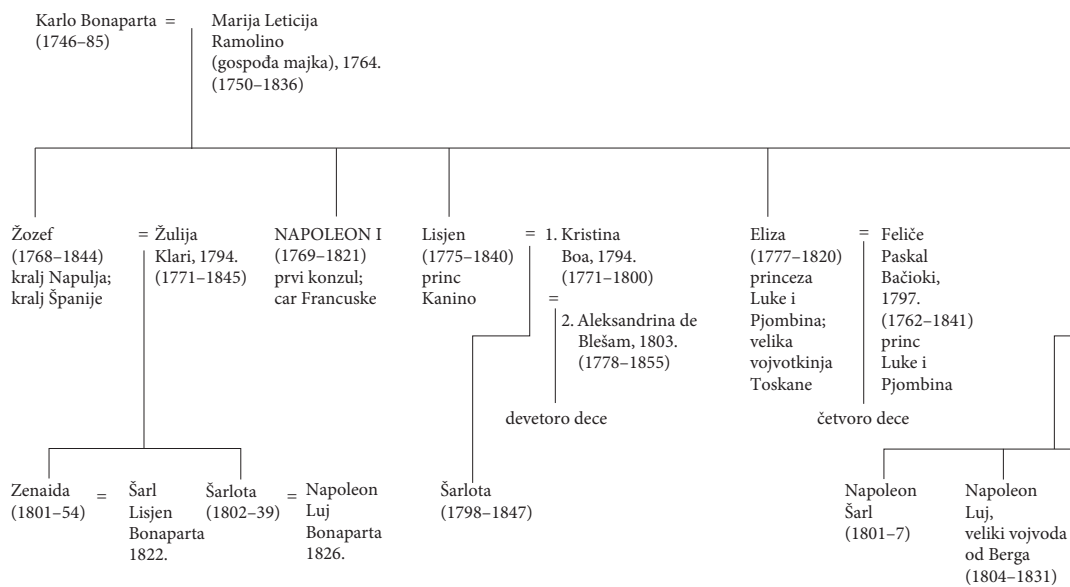

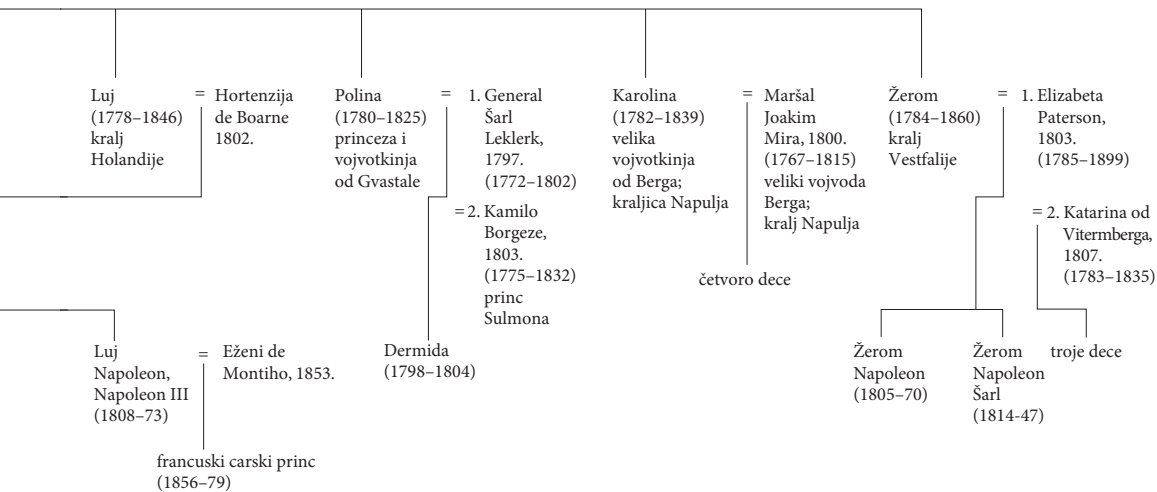
PORODIČNO STABLO

Napoleonova i Žozefina bliža porodica

Porodica Bonaparta

UVOD

Nedugo pošto je u oktobru 1944. Holandija oslobođena od nacista, veliki holandski historičar Piter Gejl je završio jednu od najoriginalnijih knjiga od desetina hiljada koliko je u poslednjih 215 godina napisano o Napoleonu. Gejlova originalnost se nije ogledala u njegovom stavu prema Napoleonu (mada je u knjizi potpuno jasno šta on misli o njemu) već u načinu na koji je prikazao tuđa mišljenja i ispratio kako se imperatorova reputacija menjala od 1815. do sredine dvadesetog veka. Budući da je Napoleonova ličnost, u isto vreme beskrajno romantizovana i demonizovana, zauzimala ogromno mesto u političkoj i istorijskoj panorami devetnaestog i početka dvadesetog veka, gledišta koja je Gejl destilisao bila su (očekivano) često dijametralno suprotna i uglavnom su odražavala političke stavove njihovih autora. Posle izlaska Gejllove knjige evropsko iskustvo Drugog svetskog rata je, ponovo očekivano, ali po mom mišljenju varljivo, obojilo interpretacije događaja iz Napoleonovog vremena, pa čak i dan-danas ponekad baca senku na njih.

Pišući ovu knjigu trudio sam se da ne dozvolim da na mene previše utiču mišljenja mojih prethodnika i okretao sam se kad god sam mogao rečima samog Napoleona i ljudi koji su ga lično poznavali. Razume se da su se i tada vodili ogorčeni sporovi u vezi sa njim: po pravilu su svi tadašnji utisci o njemu u najvećoj meri bili uslovljeni položajem koji su njihovi autori zauzimali dok je Napoleon bio živ ili posle njegove smrti. Desetinama onih koji su pisali odmah posle njegove abdikacije, obećano zaposlenje ili

doživotni prihodi ili makar pravo da objavljuju pod Burbonima, uništili su objektivnost. Tako je, na primer, Kler de Remiza u pismima svom suprugu, Napoleonovom dvoraninu, od 1804. do 1813. bila blagonaklona prema caru, da bi ga 1818. godine u svojim memoarima prikazala kao čudovište „koje ne zna za plemenitost“ i koje, ni manje ni više, ima „đavolski osmeh“. U međuvremenu se dogodilo da je njen suprug tražio od rojalista mesto prefekta u nekom departmanu. Kler de Remiza je svoje dnevničke zapise o Napoleonu spalila 1815. i onda je pokušala da vaskrsne, kako je to Šatobrijan nazvao, „uspomene uspomena“.

Veliki deo današnjeg predanja o Napoleonu takođe se formirao pod uticajem izrazito nepouzdatih memoara Napoleonovog školskog druga Luj-Antoana de Burjena. Napoleon je Burjena postavio za svog ličnog sekretara u vreme Leobenskih pregovora sa Austrijancima 1797, zbog čega mu je uskratio pravo da mu se familijarno obraća na „ti“, za šta je Burjen tvrdio da je „mala cena“ koju je platio za prestižnu priliku da vodi Napoleonov kabinet, međutim, Napoleon je dvaput bio prinuđen da ga otpusti zbog korupcije i razišli su se u neprijateljstvu. Istoričari njegove memoare načelno smatraju objektivnim, bez obzira na to što ih je suštinski napisao (a nije bio jedini) fantasta Šarl Maksim de Vilmare. Ljudi koji su dobro poznavali Napoleona, među njima i Napoleonov brat Žozef su 1830. izdali dvotomno delo na ukupno osamsto strana u kome su sa forenzičkom preciznošću pobili mnoge Burjenove tvrdnje. Obazrivo sam koristio Burjenove zapise, i to samo onda kad sam želeo da njima ilustrujem svoj prikaz događaja u kojima sam pouzdano znao da je i on lično učestvovao.

Napoleonovski kanon inače obiluje „zapisima“ iz tog vremena koje treba uzimati sa oprezom. Grof de Montolon, koji je boravio sa Napoleonom na ostrvu Sveta Jelena, dvadeset godina kasnije je napisao „svoju priču“ o zatočeništvu, bez beleški iz tog vremena, iako je te memoare umesto njega napisao književnik Aleksandar Dima, koji je takođe bio pisac iz senke i Napoleonovom omiljenom glumcu Talmi. Loru d'Abrante je Napoleon oterao iz Pariza 1813, a 1830-ih, kad su se njeni memoari pojavili, ona je već bila opijumska zavisnica koja je svejedno tvrdila kako se od reči do reči seća dugačkih, intimnih razgovora sa carem. Nekoliko od ukupno osamnaest tomova njenih memoara, umesto nje je napisao Balzak, kako bi skinula

poverioce sa vrata. Memoare ministra Napoleonove policije Fušea zapravo je napisao pisac-nadničar Alfons de Bošan; a memoare Napoleonove omiljene ljubavnice Madmoazel Žorž je napisao pisac iz senke, ali njoj su bili toliko dosadni da je morala da ih začini seksom, pa otud priča o tome kako joj je Napoleon gurao svežnjeve novčanica u korset.

U vreme kad nije postojao zakon o autorskim pravima ljudi su mogli da objave memoare koje su navodno napisali još živi učesnici događaja, kao što su Žozef Bonaparta, maršal Marmon i Napoleonov ministar spoljnih poslova Arman de Kolenkur, a njihovi navodni autori nisu imali nikakvu pravnu zaštitu. Prevarantkinja po imenu Šarlota de Sor objavila je 1837. tobožnje Kolenkurove memoare čija je osnova bila njihov kratak susret iz 1826. (njegovi pravi memoari objavljeni su tek 1934). Iako je Taleran deo o Napoleonovom vremenu napisao 1820-ih, 1860-ih ih je temeljno preradio Napoleonov veliki protivnik Adolf de Bakur. Sećanja kneza Meterniha ne samo što je napisao pisac iz senke, već ih je napisao tako da sve ide u prilog knezu; memoari Pola Barasa, koji je jedno vreme bio Žozefinin ljubavnik, spomenik su zlobi, samosažaljenju i osvetoljubivosti. Luj Gohije, čovek koga je Napoleon srušio sa vlasti u brimerskom državnom udaru, obećao je u uvodu svojih memoara da će biti „nepriistrasni pisac“ koji će biti „potpuno pravičan prema Napoleonu“, da bi potom posvetio gotovo čitava dva toma ogorčenom kukumavčenju. Ni ministar Lazar Karno ni maršal Gruši nisu sami napisali svoje memoare, već su ih drugi sastavili na osnovu njihovih dokumenata, od čega je samo deo pripadao originalnom vremenu, a deo nije. Takozvane memoare diplomate Andre-Fransoa Mio de Melita napisao je njegov zet, pola veka posle događaja koji se u njima opisuju.

Bilo kako bilo, pošto su mnogi želeli da zabeleže svoje utiske o ovom izuzetnom čoveku, postoji čitav niz ljudi bliskih Napoleonu koji su beležili ono što se dešavalo i nisu ga ocrnjivali da bi za vreme sledećeg režima dobili posao ili preuveličavali svoju bliskost sa njim da bi mogli da je unovče. Verodostojnost, na primer, zapisa markiza de Kolenkura koji se odnose na period 1812–1814, dnevnika Anri Bertrana vođenog na Svetoj Jeleni i Kambaseresovih memoara u velikoj meri potvrđuje činjenica da ih autori nisu pisali sa namerom da ih odmah objave, već su se pojavili tek 1930-ih, 1950-ih i 1970-ih (po redosledu navođenja). Malo poznati baron Luj de

Bose-Rokfor, koji je kao prefekt dvorca bio bliži Napoleonu od Burjena, smelo je objavio svoje memoare za vreme burbonskog perioda, a podjednako izbalansiranu sliku dala su i dva Napoleonova lična sekretara posle Burjena, tačnije Klod-Fransoa de Meneval i Agaton Fena. Naravno, svaki od tih izvora treba proveriti i uporediti sa onim što znamo iz ostalih izvora, ali kad to uradite obično dobijate mnogo koherentniji i verodostojniji portret cara od „crne legende“ koju su naslikali njegovi neprijatelji i njihovi unajmljeni pisci ubrzo posle careve smrti.

Napoleonov biograf, koji pokušava da se snađe u tom lavirintu 2014, ima ogromnu prednost u odnosu na svoje prethodnike: Fondacija Napoleon je 2004. godine počela da objavljuje 33.000 Napoleonovih sačuvanih pisama koja su izuzetno dobro priređena i od kojih najmanje trećina nikad dosad nije bila štampana, a druga su bila skraćivana i cenzurisana u prethodnim izdanjima koja su se pojavila 1850-ih i 1860-ih. Ovo kolosalno novo izdanje, koje zaista dozvoljava da se Napoleonova ličnost sagleda u novom svetlu, čini temelj moje knjige.

Dvesta godina posle Napoleonovog poraza u bici kod Vaterloa svaki aspekt njegovog života je dokumentovan, istražen i raščlanjen do najsitnije pojedinosti. U utorak, 19. jula 1804, na primer, Napoleon se zaustavio nedaleko od Bin Sen Maklua u Pikardiji, popio je šolju kafe s mlekom kod mesnog kovača i sa nekoliko zlatnika počastio prijatno iznenađene ukućane. Samo o tom događaju napisan je traktat na petnaest strana. Ali ni izuzetno temeljno proučavanje ni more činjenica o Napoleonovom životu nisu doveli do jedinstvenog mišljenja u vezi sa njegovom ličnošću, politikom, motivima pa čak ni dostignućima. Moja knjiga se očigledno nadovezuje na dugu tradiciju sporenja o Napoleonu, koja su počela, kao što ću pomenuti u Prvom poglavlju, i pre nego što je napunio trideset, kad se pojavila njegova prva biografija. Švajcarski istoričar Frederik Lulin de Šatovije je 1817. napisao da je Napoleon sa „uraganskom silinom porušio okamenjene prepreke na putu napretka i učinio za čovečanstvo više nego Habzburzi za 800 ili Burboni za 600 godina svoje vlasti“. Gospođa de Stal ga je 1818. posthumno nazvala „kondotjerom bez manira, bez domovine, bez morala, orijentalnim despotom, novim Atilom, ratnikom koji je umeo samo da podmićuje i uništava“. Johan Volfgang Gete, najveća

nemačka literarna figura, upoznao je Napoleona 1808, i rekao je za njega da je „neprestano u stanju prosvetljenosti“. Da li je Napoleon bio rušitelj ili graditelj? Oslobodilac ili tiranin? Državnik ili pustolov? „Rasprava se nastavlja“ konstatuje Gejl u poslednjoj rečenici svoje knjige. Nadam se da će čitalac na kraju moje knjige bez sumnje znati zašto sam Napoleona nazvao *Velikim*.

PRVI DEO

USPON

Prvo poglavlje

KORZIKA

„Da bi probudio kod nas interesovanje, tragični junak ne sme da bude ni sasvim kriv ni sasvim nevin ... Na nesreću, sve slabosti i sve protivrečnosti već postoje u čovekovom srcu i svemu daju tragičan ton.“

Napoleon o predstavi *Templari* Fransoa-Žist-Mari Renuara

„Čitajući istorijske knjige vrlo brzo sam shvatio da sam sposoban da postignem isto koliko i ljudi koji su zauzeli najistaknutije mesto u našim hronikama.“

Napoleonove reči markizu De Kolenkuru

Napoleone di Buonaparte, kako se potpisivao do punoletstva, rodio se u Ajačiju, jednom od većih gradova na sredozemnom ostrvu Korzici, malo pre podneva u utorak, 15. avgusta 1769. „Vraćala se iz crkve kad su počeli trudovi“, kasnije je pričao za svoju majku Leticiju, „i jedva je ušla u kuću kad sam se rodio, i to ne na krevetu, već na hrpi ponjava.“¹ Roditelji su za njega odabrali ime koje je bilo retko, mada ne i nepoznato: Makijaveli ga je pominjao u svojoj istoriji Firence, a u još bližoj prošlosti ga je nosio jedan Napoleonov pradeda.

Buonaparte su prvobitno bili zemljoposednici i živeli su između Firence i Livorna – Napoleonovi firentinski preci su prezime uzeli 1261. I dok je starija grana familije ostala u Italiji, Frančesko Buonaparte se preselio na Korziku 1529. godine i sledeća dva i po stoleća su se njegovi potomci

uglavnom bavili gospodskim profesijama u oblasti prava, akademije i crkve.² U vreme kad se Napoleon rodio porodica je zauzimala društvenu penumbra za *haute bourgeoisie* i sasvim sitno plemstvo.

Kad je Napoleon došao na vlast u Francuskoj, pa su ljudi pokušavali da dokažu da je njegova porodica potekla od trapezuntskih careva iz trinaestog veka, Napoleon im je rekao da njegova dinastija zapravo počinje tek od njegovog vojnog udara. „Neki istoričari koji prate moj rodoslov hoće da pokažu kako je moja porodica nastala još u doba Potopa“, rekao je austrijskom diplomati knezu Klemensu fon Meternihu, „a ima i onih koji smatraju da sam poreklom plebejac. Istina je negde između. Bonaparte su dobra korzikanska porodica, slabo poznata jer nismo često napuštali ostrvo, ali mnogo smo bolji od većine glupana koji pokušavaju da nas ponize.“³ U retkim prilikama kad bi pominjao svoje italijanske korene, tvrdio je da je on potomak drevnih Rimljana. „Ja pripadam rasi osnivača carstava“, pohvalio se jednom prilikom.⁴

Porodica nije bila posebno imućna, ali posedovali su dovoljno zemlje da je Napoleonov deda-stric Lučano, arhiđakon Ajačija, mogao da tvrdi kako Bonaparte nikad nisu kupovale vino, hleb i maslinovo ulje. I danas možete da vidite žrvanj za mlevenje brašna u podrumu velikog trospratnog Spomen-doma Bonaparta u ulici Sen-Šarl u Ajačiju, gde je porodica živela od 1682. Napoleonovi roditelji su imali još jednu kuću na selu, nešto nepokretnosti u barem tri grada, stado ovaca i vinograd, i držali su dadilju, sobaricu i kuvara. „Na Korzici nije bilo bogataša“, napisao je Napoleonov stariji brat Žozef godinama kasnije, „a oni najbogatiji su jedva imali 20.000 livra ušteđevine; ali, pošto je sve relativno, imovina naše porodice se u Ajačiju smatrala jednom od najvećih.“ Mladi Napoleon se složio, dodavši da je „raskoš bila nedolična stvar na Korzici“.⁵

Škotski advokat i čovek od pera Džejms Bozvel je posetio ostrvo četiri godine pre Napoleonovog rođenja i bio je očaran onim što je video. „Ajaćio je najlepší grad na Korzici“, napisao je kasnije. „Ima mnogo divnih ulica, prelepe vrtove i palatu đenovljanskog guvernera. Žitelji grada su najblagorodniji ostrvljani pošto imaju vrlo tesan odnos sa Francuzima.“ Tri godine kasnije ovi ljudi – kojih je bilo ukupno 140.000 i koji su najvećim delom bili poljoprivrednici – morali su da stupe u tešnje odnose sa Francuzima, kojih je bilo oko 28 miliona, nego što su ikad želeli ili mislili da će morati.

Republika Đenova je nominalno vladala Korzikom preko dva stoleća, ali gotovo uopšte nije pokušavala da proširi svoju vlast dalje od priobalnih gradova, pa su u brdovitoj unutrašnjosti Korzikanci žestoko branili svoju nezavisnost. Harizmatični vođa korzikanskih nacionalista Paskvale Paoli je 1755. godine proglasio Korziku nezavisnom republikom, ali kad je odneo pobedu u bici kod Pedikoste 1763. ta zamisao je postala realnost. Čovek koga su Korzikanci zvali *Il Babbù* (Tata) brzo je počeo da reformiše finansijski, pravni i obrazovni sistem ostrva, da gradi puteve, pokrenuo je štampariju i stvorio nešto nalik harmoniji između sukobljenih ostrvskih porodičnih klanova. Mladi Napoleon je odrastao poštujući Paolija kao zakonodavca, reformatora i istinski dobronamernog diktatora.

Đenova nije imala ni najmanju želju da se bori sa ostrvljanima, što je znala da je neophodno ako želi da povrati vlast na Korzici, pa je u januaru 1768. nerado prodala ostrvo francuskom kralju Luju XV za 40 miliona franaka. Francuski ministar spoljnih poslova, vojvoda de Šuazel je predao upravljanje ostrvom Korzikancu Mateu Butafuoku. Kad se Paoli prirodno usprotivio tome, Francuzi su poslali 30.000 vojnika pod komandom surovog grofa De Voa da uguše pobunu i malo posle toga je Butafuokua zamenio Francuz, grof De Marbef.

Napoleonov otac Karlo Bonaparta i njegova lepa, mlada supruga Leticija podržavali su Paolija i borili su se sa njim u brdima kad je Leticija zatrudnela sa Napoleonom. Karlo je bio Paolijev lični sekretar i pomoćnik u štabu, ali kad je Voa razbio korzikanske snage u bici kod Ponte Nuova 8. maja 1769. Karlo i Leticija (koja je u to vreme već bila u poodmakloj trudnoći) nisu krenuli sa Paolijem i 340 otporaša u izgnanstvo.⁶ Karlo se umesto toga zakleo na odanost Luju XV na sastanku između Marbefa i korzikanskog plemstvo, zahvaljujući čemu je zadržao svoje službene dužnosti sudskog veštaka u Ajačiju i upravnika ostrvske šumarske škole. Dva meseca posle bitke kod Ponte Nuova Karlo je večerao sa grofom De Voom, što su mu zamerili njegovi bivši saborci, koji su nastavili da se bore protiv francuske vlasti. U sledeće dve decenije stotine ljudi je izgubilo živote u sporadičnim gerilskim dejstvima protiv Francuza, iako od sredine 1770-ih gotovo da nije bilo krupnijih incidenata.⁷ „Postao je dobar Francuz“, napisao je Žozef Bonaparta za svog oca, „kad je shvatio koliko će njegova domovina imati koristi od ujedinjenja sa Francuskom.“⁸ Karlo je bio imenovan za

predstavnik korzikanskog plemstva u Parizu 1777, zahvaljujući čemu je dvaput video Luja XVI u Versaju.

Često se tvrdi da je Napoleon, koji je u adolescenciji bio vatreni korzikanski nacionalista, prezreo svog oca zato što je promenio stranu, ali za to ne postoji nijedan dokaz sem žučnih izliva njegovog školskog druga i ličnog sekretara Luja Antoana de Burjena, koga je Napoleon morao dvaput da otpusti zbog ogromnih pronevera. Napoleon jeste poslao Paoliju pismo 1789. godine u kome je osudio sve Korzikance koji su stali uz Francuze, ali u njemu nije pomenuo svog tada već pokojnog oca. Svom sinu je dao ime Šarl, što sasvim sigurno ne bi uradio da je svog oca doživljavao kao kvislinga. Bonaparte su bili prodorna, energična, blisko povezana porodica sastavljena od, kako ih je Napoleon kasnije nazivao, *petits gentilshommes*^{*}, i dobro su znali da oni koji se nađu na pogrešnoj strani istorije uvek loše prođu.

Francuska vlast na Korzici nije bila preterano tegobna. Marbef je nastojao da ubedi ostrvsku elitu u prednosti francuske vladavine, a Karlo je trebalo da izvuče najviše koristi od svih. Ako je Paoli bio za Napoleona prvi uzor državnika, Karlo je bio oličenje upravo onih nefrancuza čija je spremnost da sarađuju sa Francuskom kasnije bila od ključnog značaja za glatko funkcionisanje Napoleonovog carstva.

Karlo je bio visok, zgodan, omiljen i dobar konjanik. Odlično je znao francuski, upoznao se sa prosvetiteljskim idejama preko Loka, Monteskjea, Hjuma, Rusoa i Hobsa i pisao je eseje u Volterovom duhu, u kojima je izražavao skepsu prema organizovanoj religiji, namenjene privatnoj distribuciji.⁹ Napoleon ga je kasnije opisao kao „raspikuću“, i činjenica je da je Karlo trošio više nego što su mu dozvoljavali njegovi neredovni prihodi, neprekidno uvećavajući porodični dug.¹⁰ Bio je brižan otac, ali slabić, često bez novca i pomalo lakomislen. Napoleonu je ostavio malo šta sem dugova, plavo-sivih očiju i bolesti koja će ih obojicu prerano oterati u grob. „Mojoj majci“, govorio je, „dugujem svu sreću i sve vredno što sam postigao.“¹¹

Marija-Leticija Ramolino, kako joj je bilo devojačko prezime, bila je privlačna, odrešita, potpuno neobrazovana žena iz dobre porodice – otac joj je bio guverner Ajačija, potom ostrvski inspektor za puteve i mostove. Brak

^{*} Fr.: *petits gentilshommes*, mala gospoda. (Prim. Prev.)

u koji je 2. juna 1764. stupila sa osamnaestogodišnjim Karlom Buonaparteom ugovorili su njihovi roditelji. (Pošto je arhiv Ajačija izgoreo za vreme Francuske revolucije ne zna se tačno koliko je ona imala godina.) Nisu se venčali crkveno zato što je Karlo sebe smatrao savremenim, prosvেćenim čovekom, iako je arhiđakon Lučano naknadno upisao u crkvene knjige belešku o svadbenoj misi, što je jedan od prvih dokaza da su Bonaparte bile spremne da prepravljaju zvanične spise.¹² Leticijin miraz je procenjen na impresivnih 175.000 franaka i obuhvatao je „sušaru i kuću pored nje“, jedan stan, vinograd i 8 jutara zemlje. To je pobedilo ljubav koju je, kako se pričalo, nestašni Karlo u vreme venčanja gajio prema drugoj ženi.¹³

Leticija je između 1765. i 1786. rodila trinaestoro dece, od kojih je osmoro preživelo, što nije bilo netipičan odnos za ono vreme; od njih je na kraju jedan postao car, trojica kraljevi, jedna kraljica i dve su vladale kao velike vojvotkinje. Iako Napoleon nije preterano voleo kad ga majka izdeveta zbog nevaljalstva – jednom zato što je imitirao svoju baku – fizičko kažnjavanje je u to vreme bilo normalna pojava i on je o majci uvek govorio sa iskrenom ljubavlju i divljenjem. „Moja majka je bila izvanredna žena, sposobna i hrabra“, kazao je generalu Gurgou, pred kraj života. „Njena ljubav je bila gruba; ona je imala mušku glavu na ženskom telu.“ Iz Napoleonovih usta je to bio veliki kompliment. „Ona je bila glava porodice“, dodao je. „I to glava sa velikim mozgom!“¹⁴ Kad je došao na vlast Napoleon se poneo velikodušno prema svojoj majci i kupio joj je dvorac De Pon na Seni i dao joj godišnje izdržavanje od milion franaka, koje je ona uglavnom štedela. Kad su je jednom zadirkivali zbog njene čuvene škrtosti odgovorila je: „Ko zna, možda ću jednog dana morati da hranim sve ove kraljeve koje sam rodila.“¹⁵

Pre nego što se Napoleon rodio Bonapartama je umrlo dvoje dece dok su još bili bebe, a devojčica koja je na svet stigla odmah posle njega, Marija-Ana, živela je samo pet godina. Stariji brat Đuzepe (koji je kasnije pofrancuzio svoje ime u Žozef), rodio se u januaru 1768. Posle Napoleona došli su Lučano (Lisjen) u martu 1775, sestra Marija-Ana (Eliza) u januaru 1777, Luj – nazvan kao francuski kraljevi, što je važno – u septembru 1778, Marija-Paola (Polina) u oktobru 1780, Marija-Anuncijata (Karolina) u martu 1782. i Đirolamo (Žerom) u novembru 1784. Leticija je prestala da rađa sa trideset tri godine pošto je Karlo umro u trideset osmoj, mada je Napoleon pretpostavljao da bi rodila dvadesetoro da je otac poživio.¹⁶

Jedna osobina koja se jasno ističe u Napoleonovoj prepisci je njegova duboka i stalna briga za porodicu. Bilo da je reč o majčinoj imovini na Korzici, obrazovanju njegove braće ili potencijalnim muževima za njegove sestre, Napoleon se neprekidno trudio da zaštiti i uzdigne klan Bonaparta. „Ti si jedini čovek na svetu prema kome osećam iskrenu i postojanu ljubav“, jednom je napisao svom bratu Žozefu.¹⁷ Tim svojim upornim nastojanjem da uzdigne porodicu kasnije će naneti ozbiljnu štetu sopstvenim interesima.

Činjenica da je Napoleon bio Korzikanac italijanskog porekla kasnije je dala njegovim oponentima obilje materijala za uvrede. Jedan od njegovih najranijih britanskih biografa Vilijam Berdon, ovako je prokomentarisao Napoleonove italijanske korene: „Možda bi se tome mogla pripisati mračna svirepost njegovog karaktera, kome je mnogo svojstvenija italijanska pokvarenost nego francuska otvorenost i životna radost.“¹⁸ Britanski novinar Vilijam Kobet je u istom duhu u novembru 1800. godine nazvao Napoleona „neotesanim laktašem sa bedne Korzike!“ Kad je Francuski senat 1804. predložio da Napoleon postane car, grof Žan-Deni Lanžine je ciknuo: „Šta! Zar ćete svoju zemlju dati vladaru koji potiče od toliko niske rase da ih Rimljani nisu hteli ni za robove?“¹⁹ Smatralo se da će Napoleon, zbog toga što je Korzikanac, biti sklon krvnoj osveti, iako ne postoje nikakvi podaci da su Bonaparte bile takve, a Napoleon je bio iznimno popustljiv prema nekim ljudima koji su ga izdali, recimo, prema svom ministru spoljnih poslova Šarl-Morisu de Taleranu i ministru policije Žozefu Fušeu.

Napoleona je u detinjstvu mučio suvi kašalj koji je mogao biti blaži izraz nedijagnostikovane tuberkuloze; obdukcija je kasnije pokazala na levom plućnom krilu tragove davno zalečene bolesti.²⁰ Ipak je teško povezati popularnu sliku bolešljivog introverta sa nadimkom „Rabulione“ ili nemirko, koji mu je porodica nadenula. Uzev u obzir nedostatak verodostojnih izvora, najveći deo Napoleonovog detinjstva ostaje u domenu nagađanja, mada nema sumnje u to da je on rano naučio da čita, da je čitao mnogo i da su ga od malih nogu privlačile istorijska literatura i biografije. Leticija je jednom vladinom ministru rekla da njen sin „nikad nije učestvovao u igrama svojih vršnjaka, pažljivo ih je izbegavao i na trećem spratu kuće pronašao je kutak gde se osamljivao i odakle je retko silazio dole, čak i kad

je trebalo da jede sa porodicom. Gore je neprekidno čitao, pre svega svoje istorijske knjige.²¹ Napoleon je tvrdio da je Žan-Žak Rusoovu *Novu Eloizu*, roman o ljubavi i iskupljenju na 800 strana, pročitao sa devet godina i da mu je, kako je rekao, „zavrtela glavu“.²²

„Ne sumnjam da je ono što je čitao u ranom uzrastu snažno uticalo na njegove sklonosti i karakter u mladosti“, kasnije se prisećao njegov brat Žozef.²³ Takođe je opisao kako su jednom u osnovnoj školi tražili od đaka da sednu ili ispod rimske ili ispod kartaginske zastave, pa mu je Napoleon tražio da zamene mesta jer nipošto nije hteo da sedi sa pobeđenim Kartaginjanima.²⁴ (Iako je bio osamnaest meseci mlađi od Žozefa, Napoleon je uvek imao snažniju volju.) Kasnije je Napoleon molio svoje mlade oficire da „iznova i iznova čitaju knjige o osvajanjima Aleksandra Velikog, Hanibala, Julija Cezara, Gustava Adolfa, Princa Eugena i Fridriha Velikog. Jedino tako se postaje veliki komandant“.²⁵ Antička istorija je za njega postala enciklopedija vojnih i političkih taktika i izvor citata koje je koristio tokom čitavog života. Do te mere je bio nadahnut tim vremenom da je pozirajući umetnicima ponekad zavlacio ruku u prsluk, imitirajući Rimljane u togama.

Napoleonu je maternji jezik bio korzikanski, koji je inače dijalekat italijanskog dosta sličan đenovljanskom. U školi je naučio da čita i piše na italijanskom i imao je skoro deset godina kad je počeo da uči francuski, koji je do kraja života govorio sa jakim korzikanskim akcentom, izgovarajući „ou“ umesto „eu“ ili „u“, što je često bio povod da mu se rugaju u školi i armiji. Arhitekta Pjer Fonten, koji je ukrašavao i uređivao mnoge Napoleonove dvorce, smatrao je da je tako težak akcenat „nedopustiv za čoveka na njegovom položaju“.²⁶ Napoleon nije preterano dobro znao ni francusku gramatiku ni pravopis, ali pre standardizacije pravopisa to se nije smatralo prevelikim grehom i nije mu smetalo da se sporazume sa drugima. A rukopis mu je, iako čvrst i odlučan, do kraja života ostao nečitak.

Njegovo detinjstvo se često prikazuje kao puno patnje i nesreće, ali prvih devet godina njegovog života u Ajačiju, koje je proveo u krugu svoje porodice, prijatelja i malobrojne domaće posluge, suštinski su bile bezbrižne i srećne. Kasnije je bio velikodušan prema svojoj nepismenoj dadilji Kamili Ilari.²⁷ Problemi su počeli tek kada su ga poslali u Francusku – na „kopno“ kako su je Korzikanci zvali – da od njega naprave francuskog oficira i gospodina.

* * *

Marbef je u sklopu politike aktivne galicizacije ostrvske elite izdao 1770. godine ukaz kojim se svim Korzikancima koji uspeju da dokažu da su već dva veka pripadnici plemstva dodele sve privilegije koje ima francuski *noblesse*. Karlovog oca Đuzepea je zvanično proglasio plemićem toskanski veliki vojvoda, a onda ga je kasnije nadbiskup Pize priznao za „frentinskog patricija“.²⁸ Mada su titule imale malu cenu na Korzici, na kojoj nije postojao feudalizam, Karlo je tražio da se i Bonaparte priznaju kao jedna od sedamdeset osam ostrvskih plemićkih porodica i 13. septembra 1771. godine je korzikanski Visoki savet potvrdio da porodica ima firentinske korene i zvanično je priznao za plemićku.²⁹

Karlo je konačno sa punim pravom mogao da se potpisuje na dokumentima kao „De Buonaparta“ i da sedi u korzikanskoj skupštini. Takođe je mogao da traži kraljevsku stipendiju za svoje sinove, koje inače ne bi mogao da iškoluje na sopstveni račun. Francuska država je nudila da školuje šeststo sinova siromašnih francuskih aristokrata, ali je svaki stipendista morao da dokaže plemićko poreklo, da nema novca za školarinu i da ume da čita i piše na francuskom. Devetogodišnji Napoleon je već ispunjavao dva od tri uslova. Radi poslednjeg su ga u januaru 1779. godine poslali u Oten u Burgundiji na ubrzani kurs francuskog.

Grof de Marbef se lično založio za rešavanje Karlove molbe kod francuske administracije, i ta činjenica je kasnije postala povod za priče o tome kako je grof bio Leticijin ljubavnik i možda Napoleonov biološki otac, što je bila kleveta koju su uporno širili burbonski i britanski pisci. I baš kao što je Napoleon čitavog života tražio načine da se što više uzvisi, tako su i njegovi protivnici izmišljali načine da unište mit o njemu. Kad su se 1797. godine pojavile prve biografije tada dvadesetosmogodišnjeg ratnog junaka, vitez De Burgen je preveo knjigu *Nekoliko beležaka o prvim Bonapartinim godinama* nepoznatog engleskog autora. U delu je pisalo kako je Leticija „zapala za oko“ Marbefu, a verodostojnost te tvrdnje je u kratkom uvodu potvrdio ser Endru Daglas, koji se sa Napoleonom školovao u Otenu, ali koji apsolutno nije upoznao nijednog drugog člana porodice Bonaparta.³⁰

Napoleon se nije preterano obazirao na tu izmišljotinu, mada jeste jednom prilikom rekao čuvenom matematičaru i hemičaru Gasparu Monžeu

da se njegova majka nalazila u Paolijevoj tvrđavi Kort i borila se protiv Marbefovih trupa kad je zatrudnela. Kao car je pokazao izuzetnu velikodušnost prema Marbefovom sinu, a kad je grupa vojnika u jednom od pohoda opljačkala Marbefovu ćerku, gospođu De Bruni „posvetio joj najveću moguću pažnju, dodelio joj je pratnju sačinjenu od pripadnika lake konjice iz svoje straže i otprovio je kući srećnu i zadovoljnu“ – što sasvim sigurno ne bi učinio da je tata gđe De Bruni zaveo njegovu majku i nabio rogove njegovom ocu.³¹ Takođe se pričalo da mu je Paoli biološki otac, ali ni na tu praznu priču se nije osvrtao.

Školovanje u Francuskoj je od Napoleona napravilo Francuza. Sve drugo bi bilo neverovatno ako se u obzir uzmu njegova mladost, vreme provedeno tamo i kulturna nadmoć koju je u to vreme Francuska imala nad ostatkom Evrope. Napoleonova novčana pomoć (ekvivalent parohijskoj stipendiji) počela je da teče 31. decembra 1778, i on je već sutradan krenuo u učilište biskupije Otena. Korziku će sledeći put videti tek za osam godina. U školskoj evidenciji upisan je kao „g. Napoleon de Bonaparta“. Učitelj francuskog, opat Šardon upamtio ga je kao „zamišljenog i neveselog. Nije imao drugare i obično je šetao sasvim sam ... Imao je velike sposobnosti i brzo je učio ... Kad bih ga prekoreo, odgovarao je ledenim, gotovo zapovedničkim glasom: 'Gospodine, znam to'“.³² Šardonu je trebalo samo tri meseca da tog inteligentnog i odlučnog momka, željnog učenja, nauči da govori i čita francuski, pa čak i da piše kratke sastave.

Pošto je u Otenu savladao neophodan francuski, u aprilu 1779, četiri meseca pre desetog rođendana Napoleon je primljen u Kraljevsku vojnu školu u Brijen le Šatou, mestu koje se nalazilo nedaleko od grada Troa u Šampanji. Otac je odmah sutradan otišao, i pošto nisu postojali školski raspusti sledeći put su se videli tek kroz tri godine. Napoleona su obučavali franjevci iz reda Najmanje braće kao jednog od pedeset kraljevskih stipendista od ukupno 110 učenika. Iako je Brijen bio vojna akademija, školu su vodili monasi, a vojnički deo obuke su držali unajmljeni instruktori. Uslovi su bili spartanski: učenici su imali slamne dušeke i po jedno ćebe, mada ih niko nije tukao. Kad su ga roditelji posetili u junu 1782. Leticija je zabrinuto primetila da je previše mršav.

Iako Brijen nije spadao u red najprestižnijih vojnih škola od dvanaest koje je Luj XVI osnovao 1776, Napoleonu je pružio pristojno obrazovanje. Nastava je svakog dana trajala osam sati i đaci su za to vreme učili matematiku, latinski, istoriju, francuski, nemački, geografiju, fiziku, fortifikaciju, oružje, mačevanje, ples i muzičko (poslednja tri predmeta ukazuju na to da je Brijen služio i kao internat za decu imućnih roditelja).³³ Fizički naporan i intelektualno zahtevna škola je dala još nekoliko vrlo istaknutih vojskovođa izuzev Napoleona, među kojima su bili Luj Nikola Davu, Etjen Nansuti, Antoan Felipo i Žan-Žozef d'Opul. U toj školi je predavao i Šarl Pišegri, budući osvajač Holandije i rojalistički zaverenik.

Napoleonu je sjajno išla matematika. „Za dobrog generala je važno da zna matematiku“, kasnije je primetio, „pomoću nje može da usmeri misli u mnoštvu situacija.“³⁴ Učenje mu je olakšavalo njegovo izuzetno pamćenje. „Ono što me izdvaja od drugih je moje pamćenje“, jednom se pohvalio. „Kao mali sam znao logaritme trideset, možda i četrdeset brojeva.“³⁵ Napoleon je dobio dozvolu da ide na časove matematike pre predviđenog uzrasta od dvanaest godina, i ubrzo je savladao geometriju, algebru i trigonometriju. Najlošije mu je išao nemački, koji nikad nije naučio; još jedan predmet iz koga nije bio dobar, što je neobično s obzirom na njegovu ljubav prema antičkoj istoriji, bio je latinski. (Imao je sreće da je ispit iz latinskog imao tek 1780, kad je već bilo izvesno da će ići u vojsku ili mornaricu, a ne u crkvu.) Napoleon se takođe isticao u geografiji. Na poslednjoj stranici vežbanke, ispod dugačkog spiska poseda Britanske imperije, napisao je: „*Sainte-Hélène: petite île.*“³⁶

„Za mladog čoveka istorija može da postane učiteljica moralnih vrednosti i vrline“, pisalo je u prospektu Brijenske škole. Monasi su se držali mišljenja da istoriju stvaraju veliki ljudi i nudili su dečacima antičke i savremene junake kao uzore.³⁷ Napoleon je iz školske biblioteke uzimao mnogo biografskih i istorijskih knjiga, gutao je Plutarhove priče o junaštvu, patriotizmu i građanskoj čestitosti. Takođe je čitao Cezara, Cicerona, Voltera, Didroa i opata Rajnala, kao i Erazma, Eutropija, Livija, Fedra, Salustija, Vergilija i *Živote slavnih vojskovođa*, Kornelija Nepota iz prvog veka pre nove ere, u kojoj su se nalazila poglavlja o Temistoklu, Lisandru, Alkibijadu i Hanibalu. Nadimak „Spartanac“, koji su mu dali u školi, možda je pre dobio zbog svog oduševljavanja tim gradom-državom nego zbog svog

asketskog vladanja. Na francuskom je mogao da recituje dugačke odlomke Vergilija, a na časovima je prirodno uzimao stranu Cezara, kome se divio, protiv Pompeja.³⁸ Predstave u kojima je uživao kad je odrastao obično su se bavile drevnim junacima, kao recimo Rasinov *Aleksandar Makedonski*, *Andromaha*, *Mitridat* i *Kornejeva Sina*, *Horacije* i *Atila*.

Jedan Napoleonov savremenik je zapamtio kako je Napoleon hitao u školsku biblioteku da bi čitao Polibija, Plutarha, Arijana („sa velikim uživanjem“) i Kvinta Kurcija Rufa (koga „nije previše cenio“).³⁹ Polibije je u *Opštoj istoriji* hronološki ispratio uspon Rimske republike i pisao o Hanibalovom porazu i pljačkanju Kartagine iz ugla svedoka; Plutarh je u *Uporednim životopisima* dve priče posvetio Napoleonovim najvećim herojima, Aleksandru Velikom i Juliju Cezaru; *Aleksandrova vojna [anabaza]* koju je napisao Arijan jedan je od najboljih izvora o Aleksandrovim osvajanjima; od Kvinta Kurcija Rufa je sačuvano samo jedno delo, Aleksandrova biografija. Tako se u Napoleonovom odabiru knjiga u adolescentskom uzrastu sve jasnije ispoljavala tema vlasti. I dok su se njegovi vršnjaci napolju bavili sportom, on je gutao sve što bi pronašao o najvećim vladarima antičkog sveta. Napoleonu je od ranije bila svojstvena želja da podražava Aleksandra Makedonskog i Julija Cezara. Školovanje mu je samo stavilo u izgled mogućnost da jednog dana stane rame uz rame sa ovim gorostasima iz prošlosti.

Napoleona nisu učili samo da ceni najveće francuske trijumfe za vreme Karla Velikog i Luja XIV, već je saznao i za nedavne Francuske poraze u Sedmogodišnjem ratu u bitkama kod Kvebeka, Plesija, Mindena i Kviberona i za „neverovatna engleska osvajanja u Indiji“.⁴⁰ Cilj je bio da se stvori pokolenje mladih oficira koji neće samo bezuslovno verovati u veličinu Francuske, već će biti rešeni da ponize Britaniju, koja je gotovo sve vreme Napoleonovog školovanja u Brijenu ratovala protiv Francuske u Americi. Neretko su Napoleonovo ogorčeno delovanje protiv britanske vlasti pripisivali njegovoj slepoj mržnji ili korzikanskoj osvetoljubivosti, ali možda bi ispravnije bilo posmatrati to kao savršeno racionalnu reakciju na činjenicu da je Francuska, u deceniji u kojoj se Napoleon rodio, prema Pariskom miru sklopljenom 1763. godine ostala bez velikih kontinentalnih kopnenih površina (i tržišta) u Indiji i Severnoj Americi, a kad je postao tinejdžer Britanija je užurbano kolonizovala i Australiju. Napoleon je pred

kraj života dvaput tražio da živi u Britaniji i osećao je divljenje prema vojvodi od Marlboroa i Oliveru Kromvelu, ali pod uticajem svog vaspitanja nastavio je da posmatra Britance kao zaklete neprijatelje. Dok je učio u Brijenu čini se da je njegov jedini živi heroj bio prognani Paoli. Još jedan njegov mrtvi heroj bio je Karlo XII Švedski, koji je u periodu od 1700. do 1706. godine porazio vojske četiri države koje su se udružile protiv njega, ali kad je prodro duboko u Rusiju doživeo je katastrofalan poraz, posle koga su ga oterali u prognstvo.

Napoleon je mnogo voleo književnost. (Kasnije se sećao kako ga je u bici kod Brijena 1814. godine neki Kozak napao nedaleko od drveta ispod koga je kao dečak čitao *Oslobođeni Jerusalem*, Tasov ep o Prvom krstaškom pohodu.)⁴¹ Obožavao je Rusoa, koji je lepo pisao o Korzici, i sa sedamnaest je napisao hvalospev *Društvenom ugovoru* i prihvatio Rusoova uverenja da država treba da raspoláže životom i smrću svojih građana, da ima pravo da zabranjuje izlišnu raskoš i obavezu da cenzuriše pozorište i operu.⁴² U *Novoj Eloizi*, jednom od najvećih bestselera osamnaestog veka i delu koje je ostavilo toliko veliki utisak na njega u detinjstvu, Ruso je govorio o tome kako čovek treba da sledi svoja autentična osećanja a ne društvene norme, što je privlačna ideja za svakog tinejdžera, ali pre svega za sanjara sa divljim ambicijama. Nacrt liberalnog ustava koji je Ruso napisao za Korziku 1765. odražavao je njegovo divljenje za Paolija, koje je u potpunosti bilo uzvraćeno.

Napoleon je sa neskrivenim uživanjem čitao Korneja, Rasina i Voltera. Njegov omiljeni pesnik je bio Osijan, koji ga je ushićivao bardskim pričama o junačkim podvizima drevnih Kelta u maglovitim vresištima i njihovim epskim bitkama na olujnim morima. Osijanovu pesmu *Fingal* nosio je sa sobom kad bi išao u bitke, naručio je nekoliko slika naslikanih po motivima Osijanovih pesama i toliko je bio impresioniran operom *Osijan* Žan-Fransoa le Siera, sa orkestrom od dvanaest harfi, da je kompozitora proglasio nosiocem Ordena Legije časti odmah posle premijere 1804. Uveren kao i većina ljudi tog doba da su Kelti i drevni Gali blisko povezani, iste te godine je osnovao Keltsku akademiju za izučavanje galske istorije i arheologije, koja je 1813. promenila naziv u Društvo antikvara Francuske i danas ima sedište u Luvru. Čini se da ga nije bio preterano obespokojilo kad je otkriveno da je Osijanove epske pesme zapravo napisao njihov samozvani „otkrivač“, književni prevarant Džejms Makferson.⁴³

Podinspektor za vojne škole Agafon de Keralio je 1781. godine sastavio izvanredan izveštaj o Napoleonovom uspehu u školi, a dve godine kasnije ga je preporučio za prestižnu Vojnu školu u Parizu sa rečima „odličnog zdravlja, docilnog lica, blag, otvoren, obziran. Izuzetno dobro vladanje; uvek se ističe znanjem matematike... Ovaj momak može da bude odličan mornar.“⁴⁴ To što je bio intelektualno superiorniji od svojih školskih drugova svakako nije doprinelo njegovoj popularnosti u školi, gde su ga zvali *La Paille-au-Nez* („slama u nosu“), kako je zvučalo njegovo ime kad se izgovori na korzikanskom.⁴⁵ Zadirkiivali su ga što ne govori savršeni francuski, što je njegov otac morao da dokazuje svoje plemićko poreklo, što je pripadnik porobljenog naroda, što ima relativno veliku glavu u odnosu na sitno telo i što je siromašniji od većine đaka. „Bio sam najsiromašniji u školi“, rekao je 1811. jednom dvoraninu, „svi su imali džeparac, a ja nikad. Bio sam ponosan i trudio sam se da oni to ne primete ... Nisam umeo da se smejem ili da se igram kao druga deca.“⁴⁶ I zato je retko kad pominjao drugove iz škole i kad god bi se prisećao svojih školskih dana uglavnom je pričao o svojim omiljenim nastavnicima.

Školska deca brzo uoče sitne razlike kod drugih i počnu da ih ismevaju, i sasvim malo im je trebalo da shvate kako je Napoleonova Ahilova peta njegov preveliki ponos prema zavičaju. (I opat Šardon je to primetio.) Napoleon je bio autsajder, stranac među izdancima vladajuće klase za koju je verovao da ugnjetavaju njegove zemljake. Zadirkivanje ovog energičnog dečaka postiglo je sasvim očekivani efekat i pretvorilo ga u gordog korzikanskog nacionalistu koji nikad nije propustio priliku da se založi za interese svoje otadžbine. „Njegova prirodna povučенost“, beleži Burjen, „njegova sklonost razmišljanju o porobljenoj Korzici i utisci koje je u mladosti stekao povodom nesrećnog položaja svoje zemlje i svoje porodice, gurali su ga u samoću i generalno činili njegovo držanje pomalo neprijateljskim.“⁴⁷ Prvu knjigu o Napoleonu napisao je monah koji je predavao u Brijenu, Kaming de Kremilen, koji se potpisao kao „Gospodin K.H., njegov školski drug“. U knjizi koja je 1797. objavljena na engleskom jeziku opisuje se rezervisani, nedruželjubivi dečak, koji je, prema rečima recenzenta, bio „neotesan, drzak, prodoran, čak i divlji“ – i ta četiri epiteta će ga opisivati do kraja njegovog života.⁴⁸

Najpoznatija priča iz Napoleonovih školskih dana, ona o grudvanju u kojem je učestvovala cela škola, verovatno je izmišljena. U ledenu zimu

1783. Napoleon je navodno organizovao masovne bitke za ledena utvrđenja koja su bila izrađena po njegovoj zamisli, a on je jednog dana komandovao osvajačkim snagama a drugog odbrambenim.⁴⁹ Teško je poverovati u ovako nešto s obzirom na njegovu navodnu neomiljenost kod drugova, osim toga, Burjen nigde ne pominje tu anegdotu u beleškama koje je dao unajmljenim piscima svojih memoara, pa je sasvim moguće da su čitavu priču oni sami izmislili. „Snežni rat je trajao petnaest dana“, piše u memoarima, „i bio je zabranjen tek kad je zbog mešanja šljunka i kamenčića sa snegom mnogo dece bilo *hors de combat* (van akcije).“⁵⁰ Koja bi to škola dopustila da dve nedelje traje igra u kojoj se deca ozbiljno povređuju?

Prvo od 33.000 sačuvanih pisama Napoleon je napisao 15. juna 1784. godine svom ujaku Žozefu Fešu, Leticijinom polubratu iz majčinog drugog braka. U tom pismu Napoleon kaže da njegov brat Žozef ne treba da postane vojnik jer njemu „veliki tvorac ljudskih sudbina nije dao, kao meni, da istinski zavoli vojnu službu“, i dodaje „on nije dovoljno hrabar da se suoči sa opasnostima u borbi, zdravlje mu je krhko ... moj brat razmišlja o služenju vojske isključivo iz garnizona“.⁵¹ Ako bi se Žozef odlučio za crkvu, Napoleon je verovao da bi mu Marbefov rođak, otenski biskup „obezbedio dobar život i pomogao mu da postane biskup. Kakav bi to uspeh bio za porodicu!“ U vezi sa Žozefovom željom da stupi u pešadiju, Napoleon se pitao: „Kakav je to jadan pešadijski oficir? Gotovo tri četvrtine vremena gotovo ništa ne radi.“ Pismo na tri strane, koje se sada nalazi u Biblioteci Pierpont Morgan u Njujorku, ima pravopisne greške u gotovo svakom redu – umesto „Saint Cire“ Napoleon piše „Saint-Cyr“, „arivé“ umesto „arrivé“, „écrie“ umesto „écrit“, i tako dalje, a prepuno je i gramatičkih grešaka. Ali rukopis je jasan i čitak, i pismo je potpisao sa „Tvoj pokorni i poslušni sluga Napoleone di Buonaparte“. U postskriptumu stoji „posle čitanja pismo uništiti“, što je jedan od prvih nagoveštaja njegove želje da doteruje istorijske izvore.

Napoleon je s lakoćom položio završne ispite u Brijenu 15. septembra 1784. Sledećeg meseca je pošao u Kraljevsku vojnu školu u Parizu na levoj obali Sene. Ova ustanova je bila mnogo uglednija od Brijena. Triput nedeljno su im menjali posteljinu, obroci su bili dobri i broj posluge, učitelja

i pomoćnog osoblja, između ostalih i vlasuljara, dvaput je premašivao broj učenika. Kadeti su svakog dana imali tri crkvene službe, koje su počinjale misom u šest ujutru. Planom nastave su bili obuhvaćeni uglavnom isti predmeti kao i u Brijenu, mada je neobično da ih nisu podučavali istoriju vojevanja i strategiju, ali zato su imali musketarstvo, vojne vežbe i jahanje. To je zapravo bila jedna od najboljih jahačkih škola u Evropi. (Mnoge zgrade postoje i danas, i okružuju sedamnaest unutrašnjih dvorišta na parceli od desetak hektara na suprotnom kraju Marsovog polja od Ajfelove kule.) Za dvanaest meseci koliko je tu proveo Napoleon nije video mnogo od Pariza osim Marsovog polja i same škole, mada je naravno iz knjiga i od drugih kadeta saznao dosta toga o gradu i njegovim spomenicima, odbrani, bogatstvima i velelepnoj arhitekturi.⁵²

Napoleon se i ovde isticao svojom pameću. Još u Brijenu je odlučio da ne ide u mornaricu, delom zbog toga što se majka plašila da se ne utopi ili ne izgori, delom i zato što nije odobravalala spavanje u visećim ležaljka, ali pre svega zato što mu se zahvaljujući daru za matematiku pružala prilika za karijeru u mnogo prestižnijoj artiljeriji. Te 1784. godine je od 202 kandidata iz svih francuskih vojnih škola samo njih 136 položilo završne ispite, a od njih je samo četrnaest kadeta dobilo preporuku za artiljeriju, što znači da je Napoleon bio deo elite.⁵³ On je bio prvi Korzikanac koji je pohađao Kraljevsku vojnu školu, u kojoj je jedan njegov školski drug nacrtao simpatičnu karikaturu na kojoj mladi junak odlučno brani Paolija dok ga stariji nastavnik zaustavlja tako što ga otpozadi vuče za periku.⁵⁴

Napoleonu je predavanja držao izuzetan trojac, koji su činili Luj Monže (brat matematičara i hemičara Gaspara), markiz Laplas koji je kasnije postao Napoleonov ministar unutrašnjih poslova i Luj Demeron, koji ga je naučio koliko je važno „harangirati“ vojnike pred bitku. (U francuskom *haranga* označava svečani govor pred masom ili vojnicima, sličan onome koji je Šekspir stavio u usta svom Henriju Petom ili Tukidid Periklu, i Napoleon je tu veštinu doveo do savršenstva na bojnopolju, mada na javnim skupovima nije uvek bio toliko umešan.) Napoleon je u školi naučio novu praksu koju je u francusku artiljeriju uveo Žan-Batist de Griboval posle Sedmogodišnjeg rata. (Kao i mnogo puta u istoriji, poraz je bio pokretač reformi.) Takođe se upoznao sa revolucionarnim delom *Rasprava o taktici* (1770) generala grofa Žaka de Gibera: „Stajaća vojska predstavlja teret za

narod i nije pogodna za postizanje velikih i odlučujućih uspeha u ratu, a narod, koji u miru nije obučen da rukuje oružjem, propada ... Evropom će vladati ona nacija koja stekne junačke vrline i stvori nacionalnu armiju.“⁵⁵ Giber je takođe propagirao važnost brzine, iznenađenja i mobilnosti u toku ratovanja i davao je prednost snabdevanju vojske onim što im zemlja pruži pred stvaranjem velikih vojnih zaliha u utvrđenim gradovima. Još jedan Giberov princip bio je da se mnogi problemi mogu prevazići kad postoji visok borbeni duh – *esprit de corps*.

Posle pet godina provedenih u Brijenu i godinu dana u Vojnoj školi Napoleon je u potpunosti prihvatio vojni kodeks, koga će se držati do kraja života i koji će dubinski bojiti sva njegova uverenja i razmišljanja. Revolucionarne principe jednakosti pred zakonom, racionalne vladavine, meritokratije, efikasnosti i agresivnog nacionalizma usvojio je zato što su dobro dopunjavali njegov kodeks časti, ali nije posvećivao preteranu pažnju jednakim ishodima, ljudskim pravima, slobodi štampe ili parlamentarizmu, koji se po njegovom mišljenju nisu uklapali u njega. Napoleon je bio odgojen tako da poštuje društvenu hijerarhiju, zakone i red, i da snažno veruje u nagrade za zasluge i hrabrost, ali i da ne voli političare, advokate, novinare i Britance.

Klod-Fransoa de Meneval, Napoleonov lični sekretar koji je zamenio Brijena 1802. kasnije je napisao kako je Napoleon izašao iz škole ispunjen „gordošću i osećanjem dostojanstva, ratničkim instinktom, izuzetnim osećajem za formu, ljubavlju prema redu i disciplini“.⁵⁶ Sve su to bili principi oficirskog kodeksa i od njega su načinili istinskog konzervativca. Napoleon je kao vojni oficir verovao u centralizovanu kontrolu unutar hijerarhijski ustrojenog komandnog lanca i u važnost održavanja visokog borbenog duha. Od ključne važnosti je bilo održavanje reda u administrativnim i obrazovnim stvarima. Napoleon je osećao dubinsku, iskonsku nenaklonost prema svemu što je podsećalo na pobunjenu *canaille* (rulju). Ni za vreme Francuske revolucije, pa ni do kraja života, nije suštinski promenio nijedno od ovih ubeđenja.

Karlo Bonaparta je umro 24. februara 1785, verovatno od raka želuca, a možda i od perforacije čira, u Monpeljeu na jugu Francuske, gde je otišao

na lečenje. Imao je trideset osam godina. Napoleon, koji je u vreme očeve smrti imao samo petnaest godina, video se sa njim za poslednjih šest godina svega dvaput, i to oba puta nakratko. „Ocu je dugačko i mučno umiranje uništilo sve organe i snagu“, sećao se Žozef, „do te mere da je nekoliko dana pred smrt bio u potpunoj agoniji.“⁵⁷ Moguće je da je Napoleon zbog toga do kraja života gajio nepoverenje prema doktorima, budući da je njegovom ocu doktor kao lek savetovao da jede kruške. Možda se očevom preranom smrti može objasniti i Napoleonova ogromna volja i nepresušna energija; možda je slutio, i nije pogrešio, da će i on živeti kratko. Mesec dana kasnije Napoleon je u pismu svom deda-stricu Lučanu opisao oca kao „čoveka naprednih shvatanja, požrtvovanog i nesebičnog građanina. I nebesa su svejedno dopustila da umre, i to na kakvom mestu? Pet stotina kilometara od zavičaja – u stranoj zemlji, ravnodušnoj prema njegovom postojanju, daleko od svega što mu je bilo važno.“⁵⁸ Pismo nije interesantno samo zbog njegove pohvalne ljubavi prema ocu, već i zbog činjenice da je Napoleon i dalje smatrao Francusku „stranom zemljom“. Pošto je izrazio svoje iskreno žaljenje zbog smrti oca, pozdravio je kumu, rođaku, pa čak i porodičnu služavku Minanu Saveriju, pre nego što je u postskriptumu dodao: „Francuska kraljica je 27. marta u 7 časova uveče rodila princa koji je postao vojvoda od Normandije.“⁵⁹ U to vreme su ljudi vodili računa da ne troše uludo papir za pisanje, koji je bio skupocen, i stoga je neobično da je dopisao ovako nasumičnu informaciju u jednom tako važnom pismu.

Iako je Žozef bio Karlov najstariji sin Napoleon se vrlo brzo nametnuo kao nova glava porodice. „On se postavio iznad svih nas“, sećao se Luj, „ne onda kad su ga ponele moć i slava, već od najranije mladosti.“⁶⁰ Na završne ispite je izašao pre vremena i po uspehu je bio četrdeset drugi od pedeset osam kandidata – što uopšte nije toliko loš rezultat koliko se čini, s obzirom na to da je na polaganje izašao već posle godinu dana, a ne posle uobičajene dve ili tri. Sad je mogao da se posveti vojnoj karijeri, ali i ogromnim dugovima koje mu je Karlo ostavio. Napoleon je kasnije priznao da su novčani problemi uticali na njegovo „duševno stanje i naterali me da odrastem pre vremena“.⁶¹

Karlo je kao sudski veštak u Ajačiju zarađivao 22.500 franaka godišnje. Prihode je dopunjavao tako što se tužio sa susedima oko zemlje (u jednom trenutku čak i sa ženinim dedom) i tako što je obavljao nekoliko manjih

poslova u lokalnoj administraciji. Njegov plan za zgrtanje velikog novca bio je, međutim, voćnjak zasađen dudovima (*pépinière*), i taj projekat je njegovom drugom sinu zadavao kasnije velike glavobolje. „Ovaj kraj je dobar za dudarstvo“, napisao je Bozvel u svojoj *Priči o Korzici*, „jer ovde nema mnogo štetočina i oluja kao u Italiji ili južnoj Francuskoj, i zato se na Korzici kad je mir može proizvesti mnogo svile.“⁶² Karlo Bonaparta je 1782. godine dobio koncesiju za *pépinière* na zemljištu koje je ranije koristio njegov predak Điolamo Bonaparta. Zahvaljujući beskamatnoj kraljevskoj subvenciji od 137.500 franaka, koju je trebalo vratiti za deset godina, i ulaganju pozamašne količine sopstvenog novca, Karlo je uspeo da posadi veliki dudinjak. Tri godine kasnije je Korzikanski parlament stopirao ugovor zbog toga što Karlo nije ispunio svoje obaveze u vezi sa održavanjem dudinjaka, što je Karlo kategorički negirao. Ugovor je zvanično raskinut 7. maja 1786, petnaest meseci posle Karlove smrti, čime je na porodicu Bonaparta svaljen ogroman teret otplate subvencije, ali i redovnog održavanja voćnjaka, za koji su i dalje bili odgovorni.

Umesto da ode u svoj puk Napoleon je uzeo produženo odsustvo kako bi mogao da reši slučaj dudinjaka, zbog kojeg je njegovoj majci pretilo bankrotstvo. Birokratska zavrzlama je godinama zagorčavala život Bonapartama, i do te mere je zaokupljala porodicu da su na prve praske Francuske revolucije obratili pažnju samo zato što ih je zanimalo da li će im političke promene koje su se dešavale u Parizu olakšati ili otežati izbavljenje od dugovanja i da li bi im država možda mogla odobriti još jednu subvenciju kako bi posao sa dudinjakom procvetao.⁶³ Napoleon se nikad nije osećao kao veći provincijalac nego za vreme „*l'affaire de la pépinière*“ kako su je prozvali; pošto je porodici zbog nje pretilo bankrotstvo Napoleon se energično bacio na posao. Od Korzike do Pariza lobirao je kod koga god je mogao i poslao je mnogo pisama u majčino ime, samo da reši problem. Odgovorno je slao kući najveći deo od 1.100 franaka koje je godišnje zarađivao kao potporučnik. Leticija, „Bonapartina udovica“ kako ju je Napoleon nazivao u mnogim pismima koja je poslao francuskom generalnom revizoru, za dlaku je izbegla prodaju porodične srebrnine kad je trebalo vratiti pozajmicu od 600 franaka nekom francuskom oficiru.⁶⁴ Tom prilikom ih je od sudskih izvršitelja spasao arhiđakon Lučano, ali porodica je hronično kuburila s novcem sve do arhiđakonove smrti 1791, kad su nasledili njegov imetak.

* * *

Prvog septembra 1785. Napoleon je stupio na dužnost u artiljerijskoj četi komandanta d'Otima u petoj brigadi prvog bataljona prvog puka La Fer, stacioniranog u Valensu, na levoj obali Rone. Bio je to jedan od pet najstarijih artiljerijskih pukova, izuzetno prestižan.⁶⁵ Šesnaestogodišnji Napoleon je tu bio jedan od najmlađih oficira i jedini Korzikanac artiljerac u francuskoj vojsci. Napoleon se godina u Valensu uvek sećao po siromaštvu – u sobi je imao samo krevet, sto i stolicu, ponekad je morao da preskače obroke da bi kupio knjige, koje je nastavio da guta sa istom halapljivošću. Živeo je povremeno i od tuđe milostinje; kad je postao prvi konzul pitao je jednog od svojih ministara unutrašnjih poslova da li zna nešto o vlasnici kafane koja ga je često čašćavala kafom u Valensu, i kad je čuo da je i dalje živa rekao je: „Bojim se da joj se nisam dovoljno odužio za sve šolje kafe koje sam popio kod nje, i zato uzmite ovih 50 *lujdora* [1.000 franaka] i dajte joj ih u moje ime.“⁶⁶ U gostionicama se nije rado hvatao za novčanik. Jedan njegov savremenik se seća: „Ljudi sa kojima je jeo u gostionicama i kafanama uveravali su me da su, kad god je njemu odgovaralo da ne plati svoj deo, njegovi pratioci (među kojima je on bio najmlađi i najsiromašniji) to činili popustljivo, pa čak i pokorno, iako on to nije tražio od njih. On nije bio škrtica, ali u to vreme jeste mnogo vodio računa kako troši novac.“⁶⁷ Ni za trenutak nije smeo da zaboravi na košmarni dudinjak.

Dugačak je spisak knjiga iz kojih je Napoleon vadio opširne beleške od 1786. do 1791. i obuhvata istoriju Arapa, Venecije, Istočnih Indija, Engleske, Turske, Švajcarske i Sorbone. Prostudirao je Volterove *Eseje o moralu*, Makijavelijevu *Istoriju Firence*, Miraboov *O naložima za zatvaranje i državnim tamnicama* i *Drevnu istoriju* Šarla Rolena; izučavao je i knjige o modernoj geografiji, političke radove, na primer protiv aristokratije usmerenu *Kritičku istoriju plemstva* Žaka Diloraa i spletkarošku knjigu *Tajni memoari o vladavini Luja Četrnaestog i Luja Petnaestog* Šarla Dikloa.⁶⁸ U to vreme je učio napamet stihove Korneja, Rasina i Voltera, možda i da bi zadivio lepu Karolinu de Kolombje. „Ko bi poverovao“, kasnije se prisećao njihovih nevinih šetnji po livadama u osvit zore, „ali mi smo samo zajedno jeli trešnje.“⁶⁹ Napoleon je u Valensu nastavio da uči ples, verovatno

zato što je shvatio da je za oficira važno da bude socijalno prezentabilan.* Kada mu je u decembru 1808. pisao njegov bivši učitelj plesa Dotel, koji je u tom trenutku živio u velikoj oskudici i rekao: „Gospodine, onaj koji vam je pomogao da napravite prve korake u visokom društvu sada moli za vašu velikodušnost“, Napoleon mu je pronašao posao.⁷⁰

Napoleon je u Valensu 26. aprila 1786. godine napisao svoj prvi esej, od onih koji su sačuvani do danas, o pravu Korzikanaca da se odupiru Francuzima. Već je bio završio školovanje, što znači da ga je pisao za sebe a ne da bude objavljen, što je u ono vreme bila neobična zanimacija za oficira francuske vojske. Nastao u čast Paolijevog šezdeset prvog rođendana u njemu se tvrdi da zakoni potiču ili od ljudi ili od vladara i služe da brane nezavisnost prvih, i zaključuje se: „Korzikanci, koji su se pridržavali svih pravednih zakona, uspeali su da se oslobode denovljanskog jarma, pa će možda isto uspeti i sa francuskim. Amin.“⁷¹ Ovo je neobičan dokument za jednog oficira francuske vojske i sasvim sigurno predstavlja izdaju, ali Napoleon je idealizovao Paolija još od školskih dana, a od svoje devete do sedamnaeste godine uglavnom je živio sam u Francuskoj i stoga ne čudi što je sačuvao idealizovanu uspomenu na Korziku.

Moglo bi se reći da je Napoleon bio neostvareni pisac, budući da je do dvadeset šeste godine već imao šezdesetak eseja, novela, filozofskih članaka, istorija, traktata, pamfleta i otvorenih pisama.⁷² Uzeti svi zajedno otkrivaju tok njegovog intelektualnog i političkog razvoja i osvetljavaju put koji je prešao od posvećenog korzikanskog nacionaliste 1780-ih do francuskog oficira, zakletog Paolijevog protivnika, koji je 1793. godine priželjkivao da jakobinska Francuska uguši pobunu na Korzici. Napoleon je kasnije govorio da je Paoli bio „dobar čovek koji nikad nije izdao ni Englesku ni Francusku, ali se uvek borio za Korziku“, isto tako i da je bio „veliki prijatelj porodice“ koji ga je ubeđivao da prihvati „službu u Engleskoj, jer je tad bio u situaciji da mi tamo obezbedi položaj ... ali ja sam više voleo Francuze jer sam znao njihov jezik, imao istu veru, razumeo sam i voleo njihovu narav i video sam početak Revolucije kao dobru priliku za preduzimljivog

* Koliko je Napoleon bio dobar učenik, to je već diskutabilno; na balu u Varšavi 1807. godine pitao je groficu Anu Potockuju šta misli o njegovom plesanju. „Gospodine“, dobio je diplomatski odgovor: „igrate savršeno za tako uvaženog čoveka.“ (ed. Stryjenski, *Memoires*, str.125)

mladića.⁷³ Takođe je tvrdio, možda ne preterano osnovano, kako mu je Paoli dao „veliki kompliment“ time što je rekao: „Taj mladić će biti jedan od Plutarhovih slavni junaka.“⁷⁴

Napoleon je imao šesnaest godina kada je početkom maja 1786. godine napisao na dve strane esej „O samoubistvu“, koji je mešavina bolnog vapaja nacionaliste-romantika i klasične oratorske vežbe. „Uvek sam i u gomili, povlačim se u samoću da sanjarim, predajem se strastveno svojoj melanholiji“, pisao je. „U kom pravcu me danas vode moje misli? U pravcu smrti.“⁷⁵ To ga navodi na zaključak: „Kad već moram da umrem, zar nije bolje da se ubijem?“ „Koliko su se ljudi udaljili od prirode!“, tuguje, ponavljajući klasični romantičarski trop. Ispoljivši mešavinu hamletovske arogancije i samosažaljenja, svemu dodaje i malo samozaljubljenog filozofiranja i korzickanskog nacionalizma u Rusoovom duhu: „Moje zemljake pritiskaju okovi a oni iz straha ljube ruku koja ih tlači! To više nisu oni hrabri Korzickanci koji su ushićivali ljude svojim junaštvom; borci protiv tiranije, raskoši i prezrenih kurtizana. Vama, Francuzima“, nastavio je, „nije bilo dovoljno što ste nam oduzeli sve što nam je bilo važno, nego ste morali da nam pokvarite i karakter. Dobar rodoljub treba da umre kad njegova otadžbina prestane da postoji ... Život je za mene samo teret zato što ni u čemu ne nalazim zadovoljstvo i zato što mi sve pričinjava bol.“⁷⁶ Kao ni većina buntovnih tinejdžera sklonih romantičnim preterivanjima ni Napoleon se ipak na kraju nije ubio, ali ovaj esej nam pruža uvid u evoluciju njegove spoznaje o sebi. Napoleon se pridržavao većine konvencija tog vremena tako da su mu radovi puni bombastike i retoričkih pitanja, ali na njima je počeo da brusi svoj literarni stil po kome će se kasnije prepoznavati njegovi proglasi i govori.

Kad je imao sedamnaest godina Napoleonovi verski stavovi su počeli da se kristalizuju i posle toga se nisu mnogo menjali. Iako je učio kod monaha, nikad nije postao pravi hrišćanin, niti je poverovao u Isusovu božansku prirodu. Jeste verovao u neku vrstu božanske sile, ali ona je imala sasvim ograničenu interakciju sa svetom posle njegovog stvaranja. Kasnije su ga ponekad vidali da se prekrsti pred bitku,⁷⁷ a uverićemo se i da je bio potpuno svestan društvene koristi religije. Ali što se njegovih ličnih uverenja tiče, on je suštinski bio prosvetljeni skeptik. U septembru 1780, kad mu je bilo jedanaest godina, polagao je javni ispit na kome je trebalo da obrazloži četiri Hristova

najveća čuda i da odgovori na pitanja iz Novog zaveta. O tom ispitu je kasnije rekao: „Užasavalo me je kad sam shvatio da će najčestitiji ljudi antičkog sveta večno goreti u paklu zato što nisu pripadali veri za koju nisu znali ni da postoji.“⁷⁸ Imao je petnaest godina kada je odbio usluge sveštenika koji mu je ponudio pomoć posle očeve smrti. A onda je, u još jednom neobjavljenom radu, napao protestantskog sveštenika iz Ženeve koji je kritikovao Rusoa i okrivio je hrišćanstvo da omogućava tiraniju zato što svojim obećanjima zagrobnog života odvraća čoveka od pokušaja da poboljša svoj život, i insistirajući na tipu vlasti koja „pomaže slabima protiv jakih, svima dopušta da žive u prijatnom spokoju na putu do večite sreće“.⁷⁹ A sreću može da osigura samo društveni ugovor, odnosno, sporazum između građana i države. Uz taj traktat od 15.000 reči Napoleon je po ugledu na Lafontena napisao i kratku, šaljivu basnu u stihu *Zec, lovački pas i lovac*, u kojoj lovac ranjava ptičara Cezara umesto da ubije zeca. Poslednja strofa glasi:

Da bog pomaže onome ko pomaže sebi
Idea je koju niko, čak ni ja, osporio ne bi.⁸⁰

Sledeći Napoleonov sačuvani tekst dugačak je samo jednu stranu. Datiran u četvrtak 22. novembra 1787, nastao je u Parizu u *Hotelu de Šerbur*, u današnjoj ulici Vovilj, nedaleko od ulice Sen-Onore, gde se Napoleon nalazio zbog slučaja dudinjak, i naslov mu je bio „Sastanak kraj kraljevske palate“. Ta intimna beleška, koja se tiče njega lično, opisuje njegov susret sa prostitutkom na koju je naišao u ozloglašenom kraju u centru Pariza, u kome su se nalazile kockarnice, restorani i juvelirnice:

Izašao sam iz Italijanske opere i krenuo brzim korakom niz aleje kraljevske palate. Moja duša obuzeta živahnošću, koja joj je bila svojstvena, nije opazala hladnoću, ali kad je studen doprla do mog uma postao sam svestan vremenskih prilika i sakrio sam se u kolonadu. Skoro sam stigao do gvozdene kapije kad mi se pogled zaustavio na osobi suprotnog pola. Doba noći, njena pojava, njena mladost, nisu ostavljali sumnje u to čime se bavi. Pogledao sam je; zastala je, ali bez one drskosti uobičajene za ljude njenog zanata, već sa ljupkošću koja je bila u potpunom skladu sa njenom spoljašnjošću. I to